

1:09

FEBRUAR 2009 24. ÅRGANG

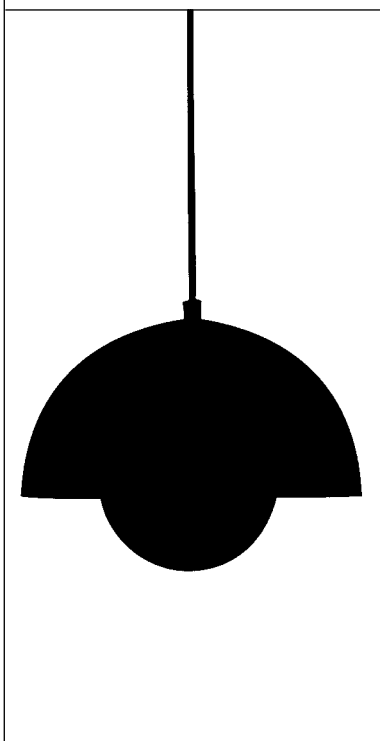
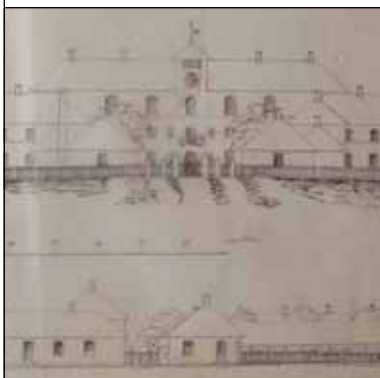
FORSKNINGSRÅDET FOR KULTUR OG KOMMUNIKATION

DET FRIE FORSKNINGSRÅD

magasinet Humaniora

**Skagen indefra og udefra
Folk og andre Fæ
Kulturjournalistik**

ARTIKLER

- 4 Skagen indefra og udefra** Af Bodil Bjerring
Hvorfor kalder nogen stedet Skagen for en udkant, et centrum eller bare et sted i verden? Er det en fornærmelse, når andre kalder ens lokalitet for en udkant, eller kan det også have en positiv klang?
- 10 Det spektakulære og det forestillede – eller hvordan begynder en bedre verden?** Af Inger Sjørlev
Politik og hverdag i vestlige samfund er akkurat lige så symbolske som for eksempel balinesisk skyggeteater. Med symbolerne, tingene og billederne peges der for kortere eller længere tidsrum ind i nye mulige og bedre verdener.
- 14 Videnssamfundet – før og nu** Af David Bloch og Sten Ebbesen
"Vi vil her foreslå et uortodokst udgangspunkt for at få inspiration i udviklingen af et omfattende videnssamfund: betragt middelalderen!"
- 18 Folk og andre Fæ** Af Anne Katrine Gjerløff
Forholdet mellem mennesker og dyr forandrede sig i 1800-tallets anden halvdel. Dyr og mennesker havde i en traditionel landbrugsøkonomi som den danske altid haft et nært forhold, men udviklingen skabte i 1800-tallet både nye funktioner for dyr og nye opfattelser af relationen folk og fæ imellem.
- 24 Friheden og det sunde samfund** Af Regner Birkelund
"Frihed for Loke såvel som for Thor" eller "Og da har i rigdom vi drevet det vidt, når få har for meget og færre for lidt" er centrale udsagn i Grundtvigs tænkning og citeres vidt og bredt. Men hvad, der dybere set gemmer sig bag dem, er en omfattende fortolkningssag.
- 28 Arkitekten M.G. Bindesbøll og den romantiske historicisme**
Af Peter Thule Kristensen
En kommende monografi kaster lys over arkitekten M.G. Bindesbølls arbejde, og dermed også over en undervurderet periode i arkitekturhistorien, nemlig historicismen.
- 32 Ukritisk kulturjournalistik – eller kulturjournalistik med bredde og potentiale?** Af Nete Nørgaard Kristensen og Unni From
Under betegnelser som 'plakatsøjle' og 'mikrofonholderi' har avisernes kultur-dækning gennem de senere år stået for skud. Er kulturjournalistikken forandret til det værre, eller fortjener emnet en bredere optik?
- 36 Fem humanistiske EliteForskere**
Ved Videnskabsministeriets store EliteForsk-konference den 29. januar, blev der uddelt én stor EliteForsker-pris og fire såkaldte Ung EliteForsker-priser til humanister. Vi bringer deres portrætter.

FAST STOF

- 38** Publikationer
- 39** Kort nyt
- 40** Leder

magasinet **Humaniora**

Magasinet Humaniora udgives af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Rådet støtter ny forskning og rådgiver offentlige myndigheder om humanistisk forskning i Danmark. FKK er et af de fem faglige forskningsråd under Det Frie Forskningsråd, der sekretariatsbetjenes af Forsknings- og Innovationsstyrelsen.

Magasinet Humaniora udkommer fire gange om året. Næste nummer i maj 2009.

Redaktionens adresse

Magasinet Humaniora
Forskningsrådet for
Kultur og Kommunikation
Forsknings- og Innovationsstyrelsen
Bredgade 40
1260 København K

Ansvarshavende redaktør

Steen Bruun Jensen
Telefon: 35 44 63 64
E-mail: sbj@fi.dk

Abonnement

Henvendelse til redaktøren
Pris: 150,- kr. for private og
200,- kr. for institutioner.

FKK's informationsudvalg

Professor, dr.phil. Kirsten Drotner
Seniorforsker, dr.philos.
Karen Skovgaard-Petersen
Lektor, fil.dr. Lars Hem
Lektor, dr.phil. Kurt Villads Jensen

Dette og tidligere numre
kan læses på www.fi.dk/fkk

Grafisk design Marianne Dunker-Jensen

Tryk Innographic
Trykt på svanemærket papir

Oplag 1100
ISSN 0903-2401

Videnssamfund er ikke noget, der er blevet opfundet for nylig. Allerede i middelalderen forstod videnskabsmænd og filosoffer, hvilken værdi viden har, og de evnede faktisk at systematisere og formidle deres viden via et sofistikeret og sammenhængende system af litterære genrer. Alle, der skulle have adgang til viden, kunne få den, og vel at mærke på præcis det niveau, der passede til netop dem.

Det skriver David Bloch og Sten Ebbesen i artiklen "Videnssamfundet – før og nu", hvor de derfor foreslår, at vi begynder at betragte middelalderen, hvis vi vil have inspiration til, hvordan man udvikler et omfattende videnssamfund:

"For hvor forunderligt det end måtte lyde, lignede situationen i 12. og 13. århundrede den situation, vi befinder os i nu, hvor viden i alskens, ofte kontroversielle, former vælter ind over os."

Videnssamfund er i dag mere eller mindre blevet synonymt med et økonomisk videnssamfund, men et egentligt videnssamfund må arbejde med og have respekt for viden af alle mulige slags, som så vidt muligt må gøres tilgængelig, formidles, analyseres, udvikles osv.

"Et sådant samfund synes vi endnu at være langt væk fra, og der ser heller ikke ud til at være mange konkrete tiltag for at få det stablet på benene – til dels nok fordi videnssituationen er så kompliceret, at man ikke aner, hvor man skal starte", skriver de to forfattere i årets første nummer af Magasinet Humaniora, der også byder på artikler om blandt andet Skagen, Grundtvig og folk og andre fæ.

Hvorfor kalder nogen stedet Skagen for en udkant et centrum eller bare et sted i verden? Kan begrebet udkant have en positiv klang? Udkant som et ord, der åbner op for noget rart? Kan det have en negativ klang? Kan det være en fornærmelse, at andre kalder ens lokalitet for en udkant? Hvad er de forskellige bud på, hvordan denne lokalitet opfattes, og hvem er det, der mener hvad om dette sted, som så mange har besøgt, nogle opfatter som et nationalt ikon, og færre bebor på helårsbasis. Af Bodil Bjerring

Skagen indefra og udefra

I Skagen har turisterne deres ruter igennem byen og omegnen. Med Sandormen ud på Grenen, fiskefrokost i eller ved de gamle pakhuse på havnen, slalomruten rundt om tøjstativerne og ind i butikkerne på Sct. Laurentiivej. Museumsbesøg på By - og Egnsmuseet, i Anchers hus og på Skagen Museum. Slentreture på stierne mellem de velplejede gule huse for at indsnuse freden, roen og idyllen, diskoteksbesøg sommernatten lang. Der er ruter for enhver smag. Så er der strandlivet på Østkysten, på Sønderstrand, som turisten ellers nok vil synes må ligge mod nord. Der er Nordstrand, der ligger på Vestkysten, og stranden ved Vesterby, der ikke ligger mod syd, men mod vest. Og er

Grenen ikke Danmarks nordligste punkt? Har verdenshjørnerne holdt flyttedag i dette forunderlige landskab, må turisten spørge. Og hvorfor er det forkert at sige på Skagen og rigtigt at sige i Skagen og på Grenen?

Korttidsturisterne kan ikke vide alt om byen og dens orienteringspunkter. De møder de lokale på havnen og på Strøget, men de ser ikke boligkvartererne, de store parcelhusområder, etagebyggerierne og de mange små rækkehuse uden for bymidten. I en by af Skagens størrelse, omkring 9.000 personer, er der både turist- og hverdagszoner, og grænserne imellem dem er synlige for de lokale og usynlige for gæsterne.

Om sommeren rapporterer journalister fra

de københavnske dagblade og tv-stationer fra det, de kalder Sæsondanmark, og de bekræfter turisternes billeder af sommerbyen. Der er langt mellem udblik til havnens helårsjob, de internationale fiskefartøjer, landingerne, der er de største i både værdi og mængde i Danmark, og den vidtstrakte service til anløbende og forbipasserende skibe. De bekræfter billedet af Skagen som en udkant med stor herlighedsværdi, der ligger langt fra mere tempo-fyldte centre, en udkant, hvor travle mennesker kan restituere sig for at vende glædere tilbage fra orkanens øje og til deres egne hjem. Udkant er her defineret som langt væk fra dér, hvor turisten og journalisten kommer fra, og hvor livet leves anderledes.

De faste indbyggere bruger ikke selv begrebet udkant. De bor her, og her må vel være en slags centrum. Centrum for deres liv.

Et skandinavisk centrum med stor herlighedsværdi For svenskere og nordmænd, der er lige i hælene på danskere som de nationaliteter, der mest ses og høres i Skagen, er Skagen ikke en udkant. Ud fra et nordisk perspektiv er en udkant noget helt andet. Det er en bygd, hvor ugependling kan være måden at bevare bosætningen på, og hvor der er langt til nærmeste administrative centrum, og ikke bare 38 km, som vejlængden til Frederikshavn. Udkant er et begreb, der handler om geografisk afstand i forhold til, hvad man er vant til. NATO giver for eksempel udkants-tillæg til personer, der i embeds medfør må opholde sig i Oslo. En hel nation og dens hovedstad dømt ude som udkant! Det er i Norge lidt af en fornærmelse.

Udkant som en drømmeplet med integrationsmuligheder Der er turister, der med årene bliver til "deltidsskawboere", som de kalder sig selv. Mange er i eller tæt på en livsfase, hvor de er fri af arbejdsmarkedets tidsbindinger. Skagen er deres Florida. Byen er for dem både en mulighed for personlig rekreation og for at bidrage til stedets offentlige liv. De tilhører middelklassen og vil gerne integrere sig i en by, hvor der kun er få fastboende fra samme samfundslag som dem selv. I arbejder- og fiskerbyen Skagen har læger, arkitekter, sagførere mv. altid tilhørt en lille minoritet, og byens kulturarrangementer får nyt liv via de mere eller mindre tilflyttede

middelklassefolk. Integrationslysten rummer også konfliktflader, når deltidsskawboerne bevæger sig uden for samværet med folk "af samme slags" og blander sig i udformningen af erhvervsudviklingsprojekter. Her kommer de i karambolage med projekter, der udvider havnearealet, flytter om på vejnettet og i det hele taget tilgodeser erhvervsprojekter på bekostning af det Skagen, som de ønsker at være en del af. Det fastfrosne billede af byens lys på de gule huse, udsigten til pakhusene og traveturene ad de vante by- og naturstier ønsker de ikke udfordret af forstyrrende udviklingsprojekter. Deres udkant skal se ud, som den plejer, og helst som den var i deres barndom, med havnen fuld af små lyseblå fiskekuttere.

En udkant – et indhegnet paradys Der er overklassen, for hvem Skagen primært er lig med Gl. Skagen, der er et sommermødested for vennerne hjemmefra, mens vinteren i fællesskab er forlagt til varmere himmelstrøg. Overklassen ønsker ikke at integrere sig lokalt, men har etableret en slags parallelsamfund, en frivillig ghetto afsondret fra områdets øvrige liv. De dyrker ikke det anderledes. For dem er udkanten en integreret del af deres årscyklus. De møder kun lokale som servicefolk, der kan holde deres ejendomme vedlige og betjene dem, når de er på besøg i byen. Det er personer i denne gruppe, der undertiden bliver så begejstrede for lokalite-

ten og dens muligheder, at de er villige til at investere kapital i området og på den måde påvirke dets udvikling. De integrerer sig med andre ord via deres kapitaltilførsler.

Den dominerende forhistorie og dens konsekvenser Byens herlighedsværdi er bygget op over en kombination af lys, kunst og eksotiske indfødte. For de tilreisende går byens historie tilbage til dengang, den i slutningen af 1800-tallet blev opdaget af andre tilreisende. Kunstmalerne, der udbredte historien om lyset og de eksotiske fiskere, og de første overklasseturister på badehotellet, der blev bygget ude på Grenen i 1899. Som i enhver anden fortælling om kolonialisering starter historien med dem selv og deres møde med de indfødte. Disse billeder udgør fødekæden til utopier, der aldrig kan udleves, men som kan sætte sig spor i romantiserede opfattelser af tidslommer i nutiden.

Over for disse grupperinger af korttidsturister og mere eller mindre tilflyttede står "heltidsskawboerne", et ord der, med et ironisk blik til deltidsskawboerne, er dukket op på det sidste. Eller som en kvinde, der arbejdede i fiskeindustrien, i 1989 sagde til mig: "Vi er så rige, at vi har råd til at bo i Skagen – hele året". De faste indbyggere bruger ikke selv begrebet udkant. De bor her, og her må vel være en slags centrum. Centrum for deres liv.

Generation 1972 i Skagen Jeg har spurgt repræsentanter for årgang 1972 i Skagen, hvad dette sted gør ved dem. Hvordan er de knyttet til stedet, og hvilke positive og negative sider er der ved at bo i noget, som andre kalder en udkant? Hvilke billeder har de selv af deres sted, og hvor krydser deres billeder klinger med andres syn på og brug af byen?

De var 26 år, da de i 1998 første gang fortalte deres livshistorier til mig. Om opvæksten, de første arbejds erfaringer på havnens fiskefabrikker, lærepladser i byen og uddannelsesrejser ud af byen, løsarbejdet, dagpengereglerne og det mere faste arbejde. Om den første lejebolig i et af byens fire store boligselskaber og, for en dels vedkommende, giftermål og de første børn i en tidlig alder. I nye samtaler i 2008 har vi især drøftet tilhøret til familien, til arbejdspladsen og til lokalsamfundet og mobiliteten ud og ind af byen. Mobilitet både som korte rejser, som pendling mellem Skagen og arbejdspladsen og som lange rejser, måske globale rejser, med arbejdsaktiviteter ud over mange landegrænser.

Jeg har valgt et generationsperspektiv, fordi en generation udgøres af en gruppe mennesker, der er på samme alder, og som derfor lever i den samme tid. Mange er i den samme livsfase, på vej igennem deres livscyklus. De lever i et unikt krydsfelt mellem deres livsfase og den aktuelle samfundsudvikling. De er fælles om tidens muligheder på arbejdsmarkedet, på boligmarkedet og i forhold til de fremherskende værdier. De følges igennem livet i den samme tid. En tid, der

både opleves som cyklisk tid, deres egen tid går, og som lineær tid, den fælles tid går. Deres liv passerer revy sammen med samfundsudviklingen, som de både er med til at præge og må indordne sig under. Hvad optager dem i en livsfase, hvor de er etablerede, mange med egen bolig, og hvor de fleste er kommet på plads i arbejdslivet og i familielivet? Hvad kan stedet i denne livsfase byde dem? Og hvad kan de selv bidrage med?

Den dominerende forhistorie og dens konsekvenser Stedets historie er uløseligt forbundet med Skagen som fiskersamfund, som landingsplads for fiskefartøjer befolket med mænd fra mange nationaliteter og Skagen som arbejdsplads for især kvinder på de store fiskefabrikker. Historien er også tæt knyttet til vandvejene som handelsforbindelser til det øvrige Skandinavien og til afstanden på landevejen til Frederikshavn og herfra ned igennem Europa. Havnens arbejdspladser og de deraf afledte job i transportsektoren mv. er sæsonbetonede, og løsarbejdet på havnen svinger med leverancerne. Tiden med de mange små kuttere i havnebassinet er forbi. Nu er det kæmpestore skibe, der leverer til de større og færre fiskefabrikker, der fylder i havnebassinerne. Men selvom aktive fiskere udgør en forsvindende minoritet i dagens Skagen, og fabrikkerne som en følge af teknologiudviklingen har få ansatte, er det stadigvæk et samfund, der er domine-

ret af de kulturtræk, der følger med de historiske rødder i uforudsigeligheden i jagten på fisk. Den korte planlægningshorisont var et vilkår. Hvornår var der mange penge i byen, hvornår var der få? Det afhang af jagtlykken, og det er denne mentalitet, generation 1972 er vokset op med, og som også sætter sit præg på nutidens samfund. De er ikke vokset op med afstand som et problem eller med et lokalsamfunds afvikling som mulighed. Afstand er til for at overvindes, både til lands og til vands. Historien er også fuld af svingninger i befolkningstallet. Bølger som for eksempel invasionen af kvinder og deres familier til de store fiskefabrikker i en periode, hvor det øvrige Danmark i 1950'erne led af høj arbejdsløshed, er Skagens historie fuld af. Fra 1945 til 1970 steg befolkningstallet i Skagen kommune fra 6.000 til 12.000 indbyggere. Så med en kort planlægningshorisont og en evne til at leve i nuet er generationen rustet til at tænke i både op- og nedture for byen. I dag har turisme- og helsesektoren en voksende betydning for byen, så måske den kan medvirke til at vende afvandringen.

Alt i alt er generationen vokset op med et arbejdsmarked baseret på høj grad af fleksibilitet, både hvad angår arbejdstider og arbejdsopgaver. Ikke alle har kunnet tilpasse sig, og nogle er flyttet, mens andre har udfordret de lokale fag- og kønsgrenser og grænser for mobilitet ind i og ud af byen.

Det generaliserede billede af generationen har sine snævre grænser, for både kønnet og klassen gør krav på forskellige billeder. Stedet

Udkant benyttes ofte af magthaverne som et ekskluderende begreb, lige som det er stemplende at være umoderne. Udkant er et ord, der udtrykker et udefrablik.

gør noget forskelligt ved dem.

Kønnet - den store forskel I 1998 var der ingen fra generationen, der arbejdede som fiskere, og kun få mænd, men ingen kvinder, der arbejdede i fiskeindustrien. Kvinderne var typisk i arbejde i kombinationer af sæsonjob, som for eksempel butiksarbejde og arbejde på hoteller og i restauranter, eller var ledige på jagt efter de få job inden for kontorområdet. I 2008 er flere kvinder kommet ind i omsorgsrelaterede job, hvor der er jobåbninger, blandt andet i ældreplejen. Mændenes og kvindernes placering på arbejdsmarkedet er et udtryk for, at familiemedlemmerne søger at komplementere hinanden snarere end at konkurrere med hinanden om

arbejdstiderne. Balancen i familielivet oprettholdes også af, at familien snarere er en udvidet familie end en kernefamilie, for ofte er forældre og søskende ved hånden, når der er behov for det. De snævre familie- og lokalsamfundsrelationer er en meget vigtig grund til, at børnefamilierne holder fast ved bosættelsen i Skagen. Mændene er geografisk mere mobile end kvinderne, og flere og flere tager i det mindste turen til Frederikshavn for at udvide det lokale arbejdsmarkeds udbud af pladser. Det meget kønsopdelte liv, både i arbejds- og familielivet, påvirker de billeder af lokaliteten, som mændene og kvinderne har. Kvindernes lokale orientering er mest bundet op på den stærke familietilknytning, mens deres job i omsorgssektoren kunne ligge hvor som helst, mens mændenes lokale orientering er bundet op på, at den kan kombi-

neres med korte og lange rejser ud af lokaliteten, og at havnen med værfter og andre store arbejdspladser er en attraktiv arena for mange faglærte såvel som ufaglærte mænd.

Kønnet og klassen tilsammen – den helt store forskel Er man kvinde og betræder vejen fra folkeskole til gymnasium til mellem- og videregående uddannelse, har man sagt farvel til byen. Det er kvinderne, der vælger de lange uddannelsesveje, og de kommer næsten alle fra de familier, der har tradition for uddannelse. Det kønsopdelte arbejdsmarked i Skagen har ingen attraktive job til dem, mens mændene fra de samme miljøer i højere grad bliver iværksættere og kombinerer bosætning i Skagen med IT-job

BODIL BJERRING er antropolog ved Aalborg Universitet. Forskningsprojektet 'Globale og lokale som aldrig før?' diskuterer mænd og kvinders livshistorier i et globaliseringslys med udgangspunkt i en generationsundersøgelse af 100 unge årgang 1972 fra Skagen. Projektet er finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

og rejser ud af byen. De kan kombinere job og bosætning på andre måder end kvinderne i generationen.

En generation spændt ud mellem at være "for udadgående" og "hjemme-hørende" De frarejste har sluppet stedsbundetheden, der knytter sig til specifikke familie- og arbejdsforhold og især handler om de kortuddannede, mens de har bevaret stedstilknytningen, der rummer hele generationen og dens fælles erfaringsunivers. Generationen er både globalt og lokalt orienteret i udformninger, der har rødder i både et nutidigt og et ældre Skagen. Men der er store kønsforskelle. De billeder, som generationens mænd og kvinder tegner af deres by, har basis i de forskellige vilkår, de har haft både i familie- og arbejdslivet, og det er udviklingsbilleder, der ændrer sig i takt med, at deres livsbetingelser ændrer sig. Det er ikke alle billeder, som turisterne og de nytilflyttede kan identificere sig med, og sådan er det heller ikke med modsat fortegn.

Et forfaldsbillede på retur – og måske et nyt på vej op? I 1998 var et udviklingsbillede af Skagen et forfaldsbillede, hvis man spurgte mange af kvinderne i generationen. Høj arbejdsløshed og dårlige arbejdsvilkår, kombineret med et faldende befolkningstal skabte frygt for fremtiden i byen, en frygt

som mændene ikke delte med dem. I 2008 er billedet også for kvindernes vedkommende mere positivt, da de i stigende grad er på plads i job, der interesserer dem samtidig med, at de opfatter Skagen som et godt sted for deres børn at vokse op. De fraflyttede er mere tilbøjelige til at se forfald i det område, de har forladt, netop på grund af for få fremtidsmuligheder for dem selv.

De tilrejsende har ikke et forfaldsbillede, for de færdes ikke steder, hvor dette er synligt. Kun et voksende antal ledige huse og ubebyggede grunde kan i fremtiden give gødning til et forfaldsblik for denne gruppe.

Et utopibillede Mens de tilrejsende udmaler et positivt og visionært udkantsbillede af Skagen, har de lokale ikke blik for, at de kunne leve i forgården til en drømmetilværelse. De lever i hverdagen, med et jordnært blik for tilværelsens muligheder.

Et dominansbillede De lokale ser en stigende dominans fra centrene, både i forbindelse med kommunalreformen og i statslige regulativer, mens de tilrejsende ikke ser dominansen.

Et globaliseringsbillede De lokale ser de globale samspil i erhvervslivet inden for de

områder, hvor mændene arbejder, men ikke som noget nyt, måske som noget, der er blevet forstærket. De tilrejsende ser ikke globaliseringen som en del af Skagens udvikling. De ser snarere en modsætning mellem "det moderne liv" uden for det, de kalder udkanten, og "det gammeldags liv" i udkanten.

Etnocentrisme, magtrelationer og udkantsforestillinger Hvem der ser hvad, afhænger af øjnene, der ser. Et gammelt ord-sprog, fuldt af visdom. Sådan er det, hvilket ikke betyder, at det ikke er værd at arbejde med at kigge ud over egne briller og søge at forstå, hvad andre ser og hvorfor. Etnocentrismen er antropologiens fjende nummer et. Uden blikket ud over brillekanten er empati ikke mulig, og det gør kommunikation til en vanskelig sag. Det er især vanskeligt, hvis magthaverne ikke evner at udfordre deres egne etnocentriske billeder og, som i dette tilfælde, tager patent på at definere "det moderne" og på, hvor afstanden i fysisk og mental forstand skaber barrierer. Udkant benyttes ofte af magthaverne som et ekskluderende begreb, lige som det er stemplende at være umoderne. Udkant er et ord, der udtrykker et udefrablik. Men Skagen er "bare" et sted i verden, som nogle føler, at de hører til. Nok bliver kapitalen mere og mere rodløs, men mennesker har stadig et behov for at høre til et sted, som de kan kalde hjem. ■

Politik og hverdag i vestlige samfund er akkurat lige så symbolske som for eksempel balinesisk skyggeteater. Med symbolerne, tingene og billederne peges der for kortere eller længere tidsrum ind i nye mulige og bedre verdener. Af Inger Sjørlev

Da der i 2007 var topmøde i de rige landes klub G8 i Heiligendamm, havde aktivister, ngo'er og græsrodsbevægelser fra den globale retfærdighedsbevægelse organiseret sig for på forskellige måder at give deres mening om mødet og verdenssituationen til kende. På nettet kan man finde billeder, som viser unge mennesker i strategiske formationer, nogle i klovnedragter, andre med masker, der forestiller kendte statsoverhoveder, og andre igen, der bevæger sig gennem grønne marker og blomsterenge med dragter i særlige farver.

Da de brasilianske slaver i begyndelsen af 1800-tallet kæmpede for deres frigivelse og anerkendelse som samfundsborgere, organiserede de sig i religiøse broderskaber og søsterskaber og benyttede katolske helligdages processioner i det offentlige rum med en helgenfigur som centrum til at markere sig som ærværdige borgere, der var i stand til at klæde sig i fornemt tøj og optræde som samfundsmedlemmer med krav på samme anerkendelse som andre borgere i 1800-tallets brasilianske kejserdømme.

I syd- og mellemamerikanske storbyer finder man stadig optræden og iscenesættelser af spektakulær art enten i form af processioner med religiøst islæt, pilgrimsvandring eller politiske demonstrationer for jordreformer, arbejde, større sikkerhed eller indianernes rettigheder.

Er der mon noget slægtskab mellem manifestationsformerne i sådanne ellers højst forskellige sammenhænge? Fælles er i hvert fald, at de begivenheder, der er tale om, foregår i det offentlige rum, og at de er kollektive og betjener sig af materielle symboler af forskellig art, og at de har noget isce-

Det spektakulære og det forestillede – eller hvordan begynder en bedre verden?

nesat eller performativt over sig. Det var ikke mindst billederne fra demonstrationerne i Heiligendamm, der gav inspiration til en nærmere udforskning af, hvad det var ved disse billeder, der var så genkendeligt.

Anerkendelsens æstetik Igennem mange år er jeg med mellemrum vendt tilbage til en del af Brasilien, Bahia, hvor jeg for mange år siden gennemførte et års feltarbejde, og hvor den afrikanske kultur er stærk. I den by, jeg har koncentreret mig om, er der en årlig procession for Vor Frue af Den Gode Død, som i det ydre er katolsk, men som, når man analyserer den nærmere, er alt andet end katolsk. Måske er dens vigtigste rolle slet ikke den religiøse. Gennem min interesse for den afrikanske kulturarv, der gemmer sig bag offentlige begivenheder som processionen for Vor Frue af Den Gode Død, er jeg blevet opmærksom på billeder, tegn, materielle genstande og symboler, som tages i anvendelse af sociale bevægelser af forskellig art, når hensigten er at manifestere sin tilstedeværelse i det offentlige rum. Der er en historisk tradition heri, som kan spores tilbage til karnevaleske manifestationer i middelalderens Europa. De kan have at gøre med bestræbelser på at opnå anerkendelse og appel om respekt ved at gøre sig synlig i det offentlige rum, men der kan også være en oprørsdimension i det af en art, der ikke har vold eller direkte konfrontation som sit redskab og middel, men som benytter sig kreativt af forskellige former for symbolik og æstetik i mere stilfærdige protestformer.

To ph.d.-projekter, som foregår i henholds-

vis Bolivia og Mexico, handler på forskellige måder om sikkerhed og kriminalitet, og begge steder har det vist sig, at visuelle elementer spiller en stor og vigtig rolle, hvad enten det er som dukker, der forestiller lynchede mennesker, som hænges op i lygtepæle som en trussel og advarsel til potentielle tyve, sådan som det sker i migrantbyen El Alto i Bolivia, eller i form af altre for den mexicanske dødshelgeninde i de mest kriminalitetsprægede kvarterer i Mexico City. Også disse resultater giver anledning til at spørge, om der er nogle fællesnævnerne at finde, som går på tværs i det globale rum og på langs i historisk tid. Er der manifestationer i det offentlige rum, som er spektakulære eller visuelt larmende kan man sige (da vi nu på dansk har både billedlige og lydige betydninger knyttet til begrebet 'spektakel')? Det er protesternes materialisering, vi er ude efter, men det er også anerkendelsens æstetik eller appellens former ud fra en antagelse om, at form og indhold hænger tæt sammen. Når det endnu ikke realiserede, det muliges rum skal gestaltes og formes, så skal der symboler til, ligesom der skal gøres brug af ting, genstande og farver i organisering og materialisering af ideer og værdier.

De små utopier Det er altså de kollektive manifestationer, det drejer sig om, og synspunktet anlægges nedefra, det vil sige fra en position, der om ikke er direkte vendt mod staten så i hvert fald er henvendt til staten, magten og den brede offentlighed. Dominansen i samfundet udfordres, vækkes og bringes i tale. Det spektakulæres rolle er at

styre opmærksomheden og pege på sig selv gennem overdreven synlighed. Se! Se os! Kig denne vej!

Et af de teoretiske begreber, der står centralt i udforskningen heraf, er begrebet performance. Performance holder kulturen i live, sagde man allerede for mange år siden i antropologien, og i nyere performanceteori lægger man vægt på refleksiviteten, kropsliggørelsen af kulturen, rammen, formen og det sociale drama. Det sidste er et begreb, den banebrydende antropolog Victor Turner har foreslået til forståelse af begivenheder i samfundet af en særlig karakter, nemlig dem der skaber revner i den pæne samfundslak og fører til kriser, der kræver genopretning eller sommetider leder frem mod noget nyt. Især handler performance om forholdet mellem det, der er, og det, der kan blive, mellem det realiserede og det virtuelle, det, der er her nu, og det, der ikke er her endnu, men som måske kan komme. Med performance befinder vi os i rummet for det mulige, det forestillede, somme tider ligefrem det utopiske. Engang var utopier noget, der blev formuleret i bemærkelsesværdige skrifter som Thomas Moores værk Utopia fra 1500-tallet eller Det kommunistiske Manifest eller i fiktion. Science fiction litteraturen kender vi stadig, men i vor tid er der flere dystopier end positive utopier at finde i dén. De store sammenhængende utopiers tid synes vitterligt at være forbi, men frem for at begræde det, må det være umagen værd at forsøge at identificere de små utopier, forstået som de elementer i handlinger, begivenheder og materialiserede ideer, der peger ind i nye mulighedsrum.

Et overordnet spørgsmål er også spørgs-

At fotografer og filme processionen er blevet en vigtig del af hele begivenheden.

målet om demokratiske processers ikke-sproglige manifestationsformer. Hvad siger det om kulturarv, og hvad siger det om mulighederne for at gå på tværs af tid og sted, når man søger at skabe nye teorier om menneskers kollektive færden i det offentlige rum? Giver det mening at søge kontinuitet i tid og fællestræk i rum i vore dages moderne verden? Og hvad har globaliseringen med det hele at gøre? De brasilianske slaveefterkommeres procession er i dag blevet til en mediebegivenhed, som trækker linjer og forbindelser langt ud over den lille provinsbys og den brasilianske nations grænser. Den årlige procession for Vor Frue af Den Gode Død er blevet til centrum for tilstrømning af etnoturister fra de amerikanske sydstaten. Anerkendelsesdimensionen har på den måde tilpasset sig den moderne (globaliserede) verden, hvor det er et bredere offentlighedsrum, de gamle sorte kvinder, der i dag danser slaveefterkommernes søsterskab, appellerer til. I den forstand er det ikke nogen tilfældighed, at film og fotografering er blevet en integreret del af den årlige procession. Offentligheden i den globaliserede verden er en medieoffentlighed, og vi mennesker fotograferer og foreviger hinanden i hastigt stigende omfang. Det billedoptagende publikum spiller en uomgængelig rolle, som det kunne være interessant at identificere nærmere. Det virker, som om selve ideen om gengivelse i billeder er med til at skabe begivenheden.

Tricksteren og det liminale Hvis der er fællestræk i de nævnte begivenheder, er det så, fordi vi i vore dages verden ser billeder af hinanden i én lang paraboliseret uendelighed, eller er der nogle historiske eller andre

grunde til, at der er visse symboler, der går igen? Hvorfor synes for eksempel klovne eller klovneagtige aspekter at være hyppigt forekommende? Er der noget universelt på spil her? Der er nyttige begreber fra den klassiske antropologi at trække på for at belyse det spørgsmål nærmere. Det gælder blandt andet et begreb som liminalitet, og det gælder betydningen af mytologiske figurer som tricksteren. Klovnen er en tricksterfigur. Tricksteren kendes fra myter og sagn i forskellige udgaver fra den nordiske mytologi Loke over de gamle grækernes Hermes og til nord- og sydamerikanske myters drilleånd, som skifter form og kommer i vejen for kulturheltens bestræbelser på at bringe orden og civilisation til menneskeheden. Hos de vestafrikanske folk yoruba og fon har tricksteren en særlig rolle som den kosmologiske skikkelse, der ikke bare sørger for, at der er dynamik i universet, og at verden ikke går i stå og forsterner, men som også er den, der træder i funktion, hver gang et individ fødes og formes ud af den kosmologiske ursuppe og får bevidsthed om sig selv. I en mere folkloristisk udgave kender vi ham fra den europæiske forestillingsverden som jokeren, narren eller slet og ret klovnen, som er den, der udfordrer den gængse orden og ved sin hvisken i øret på kongen, eller sin overraskende optræden, repræsenterer det uventede og den kreative uorden, og som ved sin påpegning af, at intet skal tages for selvfølger, får menneskene til at tænke sig om, hvad enten det nu blot er i form af et hurtigt og forbigående grin eller ved at berøre de store livsspørgsmål, så man som Hamlet konfronteres med sin eksistentielle tvivl. I sin skikkelse af Hermes, den græske gudeskikkelse, der bringer budskaber mellem guder og mennesker - en rolle også den vestafrikanske tricksterfigur Exu-Legba har - bliver tricksteren til fortolker, mediator

og brobygger mellem forskellige verdener. Midt-imellem og hverken-eller er tricksterens natur. Herved er han - eller man skulle snare sig hanhun, for intet er entydigt hos tricksteren, heller ikke kønnet, selv om den vestafrikanske trickster ofte afbildes med en overdrevent stor penis - tæt knyttet til liminaliteten, et andet kernefænomen i den antropologiske myte- og rituallitteratur. Limen betyder tærskel, og begrebet blev undfanget af den schweiziske etnolog Arnold van Gennep i begyndelsen af det 20. århundrede. Siden er det antropologisk videreudviklet af Victor Turner, som viste etnografisk, hvordan liminaliteten som en tilstand af frugtbar ubestemthed og omvendthed i forhold til den gængse kulturelle og sociale orden var at finde i overgangsritualer for unge drenge og piger forskellige steder i verden. I den moderne verden, hvor der ikke længere er omfattende fællesritualer for alle i samfundet, betyder det ikke, at liminaliteten er forsvundet, men den tager sig anderledes ud. Turner foreslår at bruge begrebet liminoid i stedet, som det der dækker områder i samfunds- og kulturlivet, hvor mennesker mødes omkring kunst, musik, sport eller leg. Det liminoide repræsenterer samfundets selvrefleksive side, som også er dets legende side, eller der hvor den gældende normative orden sættes i spil, udfordres, suspenderes for en tid eller stilles til skue som alt andet end den selvfølgerlige og eneste gældende orden. En Roskildefestival eller en protestmarch eller et OL er klare eksempler på begivenheder, hvor det liminoide trives, men de er ikke de eneste. Der opstår liminoide rum også i det små og uden om de store iscenesættelser, for eksempel når børn leger i børnehaven, når en arbejdsplads holder fyraftenskomsammen og kommenterer arbejdspladsens tilstand, eller når kunstnere arbejder. Det liminoide er

INGER SJØRSLEV er mag.scient. og lektor i antropologi ved Københavns Universitet. Hun er leder af forskningsprojektet Den spektakulære uorden, som ud over at være en fortsættelse af hendes tidligere arbejder med ritualer og performance samarbejder med tre ph.d.-projekter. Et projekt om den globale retfærdighedsbevægelse udføres af Stine Krøijer; et projekt om sociale sikkerhedspatroljer i Bolivia udføres af Helene Risør, og et tredje projekt om kriminalitet og kulten omkring Dødshelgeninden udføres i Mexico af Regnar Kristensen.

eftertankens, drømmenes, frihedens og protesternes regime. Det er den normative ordens udfordrer, hvad enten det foregår i revyvisens satire eller fredagsbarens vittigheder, eller når der iscenesættes og optrædes i sammenhæng med et bestemt formål såsom at protestere over det givne, at pege på sig selv som værdigt samfundsmedlem eller som undertrykt eller overset ressource. Der kan være helt bevidste og gennemtænkte hensigter (parolerne for en protestmarch kan være blevet diskuteret igennem måneder), eller der kan være mindre erkendte hensigter, eller der kan være dobbelte hensigter, som når de brasilianske slaver går i procession for at hylde en helgen, men samtidig peger på sig selv som anerkendelsesværdige borgere i samfundet.

Det muliges materialisering Er det religiøse og det politiske to forskellige ting, eller kan det give nye vinkler på, hvad der foregår i verden i dag at se det på tværs? I et antropologisk perspektiv er svaret på det sidste spørgsmål et klart ja. I antropologien bruger man teorier, der understreger, hvordan menneskers forestillinger skaber verden. Man ser på betydningen af det imaginære, det virtuelle, det endnu ikke realiserede, men ønskede, forestillede, utopiske. Mennesker skaber verden ved at handle, ikke altid med klare hensigter og forestillinger om, hvor man vil hen, men altid på måder, der er indlejret i socialitet, hvor måden, hvorpå man gør det sammen, spiller en rolle.

Det synlige og det usynlige, det eksisterende og det mulige, det materialiserede og det virtuelle - det hele er i spil. Det materielle har interesse både i konkret og overført forstand, nemlig som artikulationen af det end-

nu ikke realiserede, som en pegende ind i det muliges rum. Se for eksempel denne knibtang, den kan klippe hegnet over og dermed lukke lejren, som billedet fra demonstrationen for at lukke Sandholmlejren i efteråret 2008 viser. Det er symbolernes spil, men det er også materialitetens spil, for når man skal ud i offentligheden og den fælles verden med illustration af sine ideer, så skal der materialisering til. Det er drømmenes og fremtidsforestillingernes form og formning, det handler om. Det imaginæres kunst og billedernes magt.

Når mennesker objektiviserer og gestalter ideer, værdier, ønsker og bestræbelser, gør de det i en proces i tid, hvorved selve den handling, det er at skabe form, fremkalder bevidsthed og evner og derved transformerer både selvbevidsthed og erkendelsen af, hvad der er muligt. Med det performative skabes der løbende et socialt fællesskab, og man kan se brugen af materialiteten og symbolerne som en slags teknologi i det socialitetsskabende spil.

Vejen til en bedre verden Hvordan begynder en bedre verden? Svaret er ikke enkelt, men et bud kunne være, at den begynder en lille smule hele tiden, eller i hvert fald hver gang nogle mennesker i fællesskab stiller sig op og arrangerer et eller andet med det formål at vise, reflektere over og pege på noget, der er galt, noget, der kan blive bedre, noget, der bør være anderledes, end det er. Det kan være mest religiøst eller mest politisk, men i det antropologisk-analytiske performanceperspektiv er grænserne mellem det religiøse og det politiske ikke afgørende. Det politiske kan blive religiøst, og det religiøse kan bruges politisk. Pointen er, at den orden, der er

etableret af de synlige sociale enheder, som bærer magten og den vedtagne rationalitet med dens kategorisering af ethvert individ, bliver udfordret. Hermed bliver der tale om en form for modstand i elementær forstand, men pointen er også, at modstandsbegrebet er for enkelt og utilstrækkeligt til at forstå, hvad der foregår. Det er både dybere og mere kompliceret. Med modstandsbegrebet peges der nemlig mod det, der allerede findes, men de manifestationsformer, det drejer sig om her, retter sig mod noget, der (endnu) ikke findes. Det handler ikke bare om modstand mod det bestående, som man ville have kaldt det engang, hvor verden tog sig mere sort-hvid ud. Det er også en udvikelse af det bestående, der sigtes mod, og samtidig kan der være tale om en appel og henstilling om at blive indoptaget i det bestående på lige fod.

Med materialiseringer, billeddannelser og det performative kaldes der på refleksion over selvet og andre. Men det er vigtigt, at ideerne og tingene udspilles i konkret aktivitet i en eller anden form. Og man tager grublignende fejl, hvis man måtte mene, at den slags kun foregår i samfund langt fra den moderne, vestlige verden. Som det er blevet sagt af en af de antropologer, der har beskæftiget sig med det performative og de erfaringer og oplevelser, det fremkalder, så er politik og hverdag i vestlige samfund akkurat lige så symbolsk som for eksempel balinesisk skyggeteater. Med symbolerne, tingene og billederne peges der for kortere eller længere tidsrum ind i nye mulige og bedre verdener. ■

Videnssamfundet - før og nu

“Vi vil her foreslå et uortodokst udgangspunkt for at få inspiration i udviklingen af et omfattende videnssamfund: betragt middelalderen!”

Af David Bloch og Sten Ebbesen

Det må nu være gået op for alle, at vi lever i et *videnssamfund*. Det påstår både politikere, forskere, erhvervsledere og mange andre, så det må jo være rigtigt. Men det kan være svært at se, hvad der gemmer sig bag moderdet. Hvad er et videnssamfund egentlig for noget? Hvad med at spørge Videnskabsministeriet? På ministeriets hjemmeside står der her ved indgangen til 2009, at et videnssamfund er et samfund, der er i stand til at konkurrere på viden og på evnen til at skabe gode idéer og omsætte dem til vækst og beskæftigelse. Vejen hertil er forskning, udvikling, IT og uddannelse, og hvis man bringer Danmark i verdensklasse på disse områder, har man et "førende videnssamfund".

Dette repræsenterer nok udmærket den almindelige holdning: et videnssamfund bestemmes først og fremmest ved den viden, der bringer *økonomiske* fordele. I hvert fald dominerer dette synspunkt tidens debat om emnet. Men, som en af ophavsmændene til betegnelsen "videnssamfund", Peter Drucker, har gjort opmærksom på, kan dette ikke dække et videnssamfund, højst et økonomisk videnssamfund. Et egentligt videnssamfund må arbejde med og have respekt

for viden af *alle* mulige slags, og den må så vidt muligt gøres tilgængelig, formidles, analyseres, udvikles, osv. Et sådant samfund synes vi endnu at være langt væk fra, og der ser heller ikke ud til at være mange konkrete tiltag for at få det stablet på benene – til dels nok fordi videnssituationen er så kompliceret, at man ikke aner, hvor man skal starte.

Et middelalderligt videnssamfund Vi vil her foreslå et uortodokst udgangspunkt for at få inspiration i udviklingen af et omfattende videnssamfund: betragt middelalderen! Hvor forunderligt det end måtte lyde, lignede situationen i 12. og 13. århundrede den situation, vi befinder os i nu, hvor viden i alskens, ofte kontroversielle, former vælter ind over os. Det oplevede man også i Vesteuropa i det 12. århundrede. Man havde egentlig et udmærket videnskabeligt apparat og en del analyseredskaber, udviklet gennem de forrige par århundreder. Men da en række dygtige folk gav sig til at oversætte den antikke græske filosof og videnskabsmand Aristoteles (384-322 f.Kr.) såvel som senere forfattere, der var inspireret af hans skrifter, startede de

en videnskabelig revolution. Aristoteles havde behandlet stort set alle emner: logik, naturvidenskab, psykologi, biologi, etik, politik og mere til. Middelalderens videnskabsmænd opdagede snart, at den nye viden, som de her fik adgang til, havde et fantastisk potentiale og en stor forklaringskraft både i forhold til praktiske og teoretiske problemer. Uanset om man ville beskæftige sig med statskundskab eller teoretisk fysik, var der et videnskabeligt grundlag at hente i de aristoteliske skrifter.

Omkring midten af 13. århundrede havde man stort set optaget den nye viden, som oversættelserne bragte. Nu kunne man gå i gang med at benytte den i stor stil. Universitetet i Paris var hovedsædet for viden, men folk fra hele den latinske kristenhed kom der til og spredtes efter nogle år dér til alle den latinske verdens lande. Viden på højeste niveau nåede på den måde fra Paris til fjerne egne som Cypren og Danmark. Man havde etableret et internationalt videnssamfund. Selvfølgelig var samfundet i 12. og 13. århundrede en hel del anderledes end vores, og mange vil måske derfor stille spørgsmålstegn ved parallelliseringen. Det er også rigtigt, at Aristoteles ikke helt var en videnskabs-

mand i moderne forstand. Men han besad faktisk i overmål nogle af de grundlæggende egenskaber for en videnskabsmand: analytiske evner, kritisk sans, evnen til opstilling og afprøvning af hypoteser osv. At så det konkrete indhold af hans videnskab kan ligge fjernt fra nutidens, er ret ligegyldigt. Indtil for relativt nylig blev han da også opfattet som en videnskabsmand par excellence. Betyder brugen af Aristoteles så, at middelalderens tænkere var en samling uselvstændige nokkefår, som ukritisk fulgte i én mands fodspor? Selvfølgelig ikke! For det første var de ikke ukritiske; alt blev løbende efterprøvet med rationelle argumenter. For det andet var der ikke så meget tale om at have tillid til én *mand*, men snarere om at have tillid til en gennemprøvet og virkningsfuld *videnskab*. Derfor var middelalderens videnssituation faktisk ikke så forskellig fra vores. Vi har også visse rammer for vores videnskab, rammer, som der kun under helt særlige omstændigheder sættes spørgsmålstejn ved, og inden for hvilke videnskab udøves.

Vidensspredning på latin Hvordan spredte og formidlede man så i middelalderen de mange former for viden? *Vidensspredning* er måske et lidt stærkt ord, det var jo begrænset, hvor meget man kunne sprede sin viden i et samfund, hvor langt de fleste mennesker havde fuldt op at gøre med at dyrke jorden. Men tidens videnskabsmænd og studerende udviklede, udvekslede og viderebragte i hvert fald viden *indbyrdes* uden bekymringer om konkurrence, patenter og lignende. Al den slags ville alligevel have været håbløst i en tid, hvor en videnskabsmands livsværk i princippet kunne blive tilskrevet en anden med

et pennestrøg. Alt skriftligt blev jo først nedskrevet i hånden og senere videregivet ved håndkopiering, så hvis en søvrig kopist kom til at skrive forkert eller simpelthen glemte at få forfatternavnet med, kunne den oprindelige ophavsmands navn let gå tabt. Der var ingen ophavsret, og den ville heller ikke have været velset. Videnskabsmænd lånte gladeligt gode analyser og argumenter fra hinanden og udviklede dem yderligere; engang imellem færdiggjorde de sågar hinandens afhandlinger. Man lagde kun ringe vægt på at fremhæve forskerens person, derimod anså man i bedste aristoteliske tradition viden for et ubetinget gode i sig selv. Som de ofte sagde: "Viden er den ædle sjæls ejendom; den forøges ved at blive uddelt og vil ikke vide af nogen nærig ejer, for hvis ikke den offentliggøres og mangfoldiggøres, forsvinder den." Kommunikationen imellem forskerne var vel fungerende. En vigtig grund var, at de havde et fælles sprog, latin, som kunne slå bro over deres meget forskellige lokale baggrunde. Og så var den viden, man opnåede i Paris og ved andre universiteter, i øvrigt grundlæggende hævet over regionale forskelle. Den var overalt baseret på samme grundvidenskab, den aristoteliske, og den kunne ganske vist udvikle sig i forskellige retninger (det skete for eksempel til en vis grad i Oxford og Paris), men takket være det fælles grundlag havde forskerne ingen kommunikationsproblemer. Dertil kommer, at fællessproget ikke bare var latin. Det var faktisk et særligt videnskabslatin, specialudviklet til kortfattet og præcist at tale om videnskabelige emner. Lidt tørt og lidt stift blev det, og det fik senere renaissance-humanisterne til at rase, så de fik det afløst af et blomsterbestrøet klassisk latin; prisen for den ny elegance var et markant tab af videnskabelig præcision. De seneste århundreders

afskaffelse af latinen har skabt yderligere kommunikationsvanskeligheder. Nu ser man en løsning i at lade engelsk blive det fælles videnskabssprog. Det er i virkeligheden en tilbagevenden til det middelalderlige ideal. I de fleste naturvidenskaber er man tæt på at have genetableret ét internationalt forskningssprog, men på mange andre fagområder fungerer kommunikationen mere knirkende end i middelalderen, fordi andre sprog som for eksempel tysk, fransk og italiensk er mindst lige så vigtige, det gælder blandt andet store dele af middelalderforskningen.

Formidlingens genrer Det var imidlertid ikke bare ved det fælles grundlag og fælles sprog, middelalderens videnssamfund udmærkede sig. Det var også ved sine formidlingsformer. Jo mere kompliceret et emne er, desto vanskeligere bliver formidlingen til både studerende og topforskere, og man begyndte derfor i 12. århundrede at tænke på, hvordan man kunne formidle det nye og vanskelige aristoteliske videnskabsgrundlag på forskellige niveauer. Resultatet, som det forelå i det næste århundrede, var et raffineret system af lærebogs- og formidlingsgenrer, der alle var udviklet netop med henblik på forskning, formidling og undervisning, og som var indbyrdes forbundne, sådan at der var en form til hvert enkelt niveau, samtidig med at man i vidt omfang genbrugte moduler fra ét niveau, når man steg til et andet. En videnskabsmand, der skulle formidle sin viden, kunne vælge præcis den rette genre med henblik på netop det publikum, han ville henvende sig til. Der findes intet lignende i det 21. århundrede, og systemet virkede faktisk så godt, at man kunne overveje

DAVID BLOCH er postdoc.-stipendiat, og **STEEN EBBESEN** er docent, dr.phil., ved Afdeling for græsk og latin, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet. Deres forskningsprojekt 'Information og ideers bevægelighed' analyserer middelalderlige forsknings- og formidlingsmetoder. Projektet er støttet af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

at eksperimentere med tilpassede varianter af nogle af de gamle former. Her kommer hovedelementerne:

1. *Indførende kommentarer og indholdsbeskrivelser:* Både videnskabsmændene selv, lærerne og de studerende måtte i 12. og 13. århundrede læse selve de videnskabelige grundtekster. Det er ikke noget, man bare gør, heller ikke nu til dags. Det første redskab til forståelsen var en kommentar, som gjorde omhyggeligt rede for indholdet i den tekst, man var i gang med – og den slags introduktioner fandtes til alle tidens emner: logik, naturvidenskab, psykologi, metafysik osv. Samtidig med at man læste en grundlæggende videnskabelig tekst, fik man altså løbende af en nyere videnskabsmand indholdet forklaret i et tydeligere sprog, hvorimod kommentarerne ikke besværede en ved at rejse videregående problemer. Som yderligere læsehjælp kunne man ty til en friere indholdsbeskrivelse (parafase). Sådant fik studerende og andre interesserede det nødvendige videnskabelige grundlag.

2. *Kvæstioner:* Der kræves mere end basal forståelse, hvis man er videnskabsmand eller videnskabshungrende studerende. Det behov kunne middelalderen tilgodese med forskellige typer debatbøger. Den grundlæggende type var den såkaldte "kvæstionskommentar". Ligesom den indførende kommentar var den bundet til teksten, men den havde et anderledes kritisk sigte. Målet var nu ikke længere blot at forstå, hvad grundlaget for en given videnskab var: nu skulle de vanskelige punkter og mulige svagheder i grundbogen fremdrages, belyses, diskuteres og afgøres efter en formaliseret fremgangsmåde. Denne debatbogsform var et første skridt i retning af fremlæggelsen af selvstændig videnskab.

3. *Sofismata:* Et yderligere stort skridt mod selvstændig forskning tages i den anden type debatskrift: det såkaldte "sofisma" (flertal: "sofismata"), som har en baggrund i mundtlige, men regelbundne, debatter. Her er man ikke længere bundet af en grundtekst: man behandler videnskabelige problemer, gerne nogle som umiddelbart kan se næsten uløselige ud, uden direkte tilknytning til de grundlæggende aristoteliske skrifter. Problemerne har naturligvis ofte en baggrund i det aristoteliske grundlag (ganske som moderne videnskabs problemer har det med at bygge på et stort set alment accepteret grundlag), men formålet er ikke længere at redegøre for grundlaget. Det forudsættes fastlagt, nu drejer det sig om problemløsning. Hermed er vi nået til videnskab på et højt niveau, men i modsætning til megen moderne videnskab, var den litterære form velkendt også for folk på lavere videnskabsniveau, for grundstrukturen var den samme som i kvæstionskommentarerne. Dermed blev topforskernes diskussioner tilgængelige selv for mindre erfarne studerende.

4. *Håndbøger:* Debatbøgerne, især de ikke-tekstrelaterede, kunne udvides til at behandle videnskabelige emner ganske bredt, men grundlæggende fokuserede de på ret snævre problemkomplekser. Større helheder behandlede man enten i håndbøger eller i egentlige afhandlinger.

Håndbogsgenren har flere undergenrer. De mest elementære samler simpelthen de relevante oplysninger for et givent område. Den type kunne både fungere som forberedelse til tekstlæsning, kvæstioner etc., som opslagsbog og som opsummering af det væsentlige af det, man havde lært andetsteds.

En anden type håndbøger er de store

videnskabelige som for eksempel Thomas Aquinas' 'Håndbog i teologi (Summa Theologiae)'. De behandler deres emner dybdegående og kritisk. Målet er ikke kun formidling, men også at præsentere selve den videnskabelige proces sammen med dens resultater. Men bemærk: også disse værker er affattet på en måde, så andre end eliteforskere kan få noget ud af dem: de indeholder for eksempel oversigter over tidligere forskning og bruger den velkendte kvæstionsform til at diskutere vanskelige sager. Der er altså både tale om forskning og formidling.

5. *Videnskabelige afhandlinger:* Endelig er der de videnskabelige afhandlinger (*tractatus*), som er den form, der mest ligner vor tids afhandlinger, om end kategorien er broget, fordi den litterære form i dem er ret fri. Når forfatterens evner var til det, kunne der holdes et højt niveau, hvor genrens løse regler tillod, at man medtog præcis det materiale, som man ønskede. Genren definerede ingen bestemt brugergruppe – den afhang af forfatterens evner til at ramme en.

Vi håber at denne superkorte introduktion har fået det gjort klart for læseren, at vores forgængere i middelalderen har evnet at systematisere og formidle deres ingenlunde ubetydelig viden via et sofistikeret og sammenhængende system af litterære genrer. Alle, der skulle have adgang til viden, kunne få den, og vel at mærke på præcis det niveau, der passede til netop dem. Det er da, om noget, et videnssamfund! Middelalderen havde fattet, at viden er andet og mere end, hvad der kan omsættes i kroner og ører. 12. og 13. århundredes videnskabsmænd og filosoffer forstod bedre end de fleste af os, hvilken værdi viden har.

Folk og andre Fæ

Forholdet mellem mennesker og dyr forandrede sig i 1800-tallets anden halvdel. Dyr og mennesker havde i en traditionel landbrugsøkonomi som den danske altid haft et nært forhold, men udviklingen skabte i 1800-tallet både nye funktioner for dyr og nye opfattelser af relationen folk og fæ imellem.

Af Anne Katrine Gjerløff

I 1905 beskrev digteren Viggo Stuckenberg, hvordan en besøgende i Zoologisk Have i de tidligste morgentimer kunne få et indtryk af det ægte dyr som repræsentant for hele den omfattende natur. Stuckenberg beskrev i Illustreret Tidende isbjørnens lyde som "sprog uden ord, en omgangstone, en stor forståelse, som intet har med dumt dyretæmmeri at gøre. Der er noget deri af den romantiske røde tråd, som – på tillid – forbinder alt levende, en indre overensstemmelse fra morgenens solskin og lærkens jubel til bæstets blodtørst og menneskets erfarne klogskab."

Den samme kobling mellem det enkelte dyr og en større bevidsthed om naturen og menneskets pligter over for dyrene var udgangspunktet for Foreningen til Dyrenes Beskyttelses arbejde i 1800-tallets sidste årtier. Hvor Stuckenberg beskrev dyret som vildt og blodtørstigt og mennesket som klogt og erfarent, havde dyrebeskyttelsessagen en ganske modsat forståelse: dyrene var det naturlige og uskyldige, mennesket derimod ofte grusomt og depraveret i sin høje udvikling. Foreningens motto "Dyrets Røgt viser Menneskets Kløgt" signalerer, at en vurdering af menneskets ånd og evner afhæng af

respekten over for naturens umælede skabninger.

Dyrehistorie Modsatrettede udsagn som disse antyder, at dyrs placering i datidens verdensbillede ikke var ukompliceret. Dyr og de funktioner, de havde i relation til mennesker, befandt sig – også i forrige århundrede – i et spændingsfelt mellem naturens og kulturens uklare grænser.

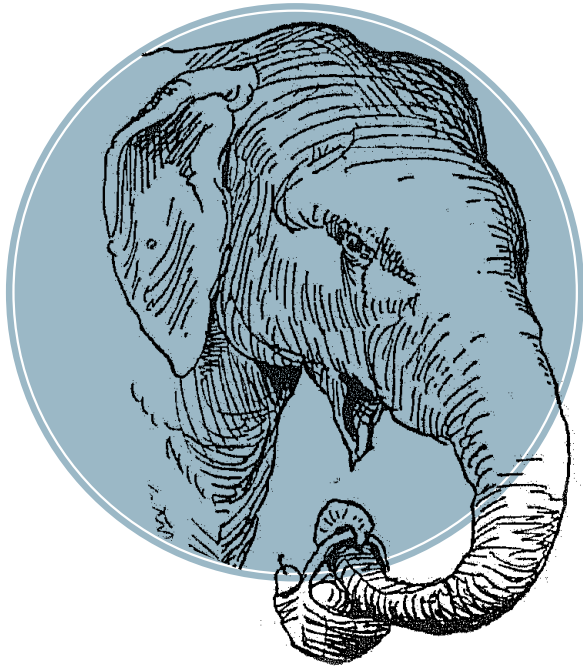
Relationer mellem dyr og mennesker er genstand for et voksende internationalt og tværfagligt forskningsfelt – 'Animal Studies' – hvori historieforskningen spiller en central, men også dobbelttydig rolle. 'Animal Studies' har nemlig – som en række minoritetsstudier – i en vis udstrækning både politiske og etiske ærinder, der i hvert fald for den gennemsnitlige og tilstræbt objektive historiker kan synes generende og uvidenskabelige. Samtidig er historie dog et af de humanistiske fag, der i mange sammenhænge har udforsket dyr og menneskers relationer for eksempel i landbrug, videnskab og populærkultur.

Dyrehistorie kan altså opfattes som dyrenes historie; en måde at give stemme til

(endnu) en undertrykt gruppe på, men skal her snarere forstås som historien om dels relationer mellem mennesker og dyr og dels om menneskers opfattelser af dyr – der i bund og grund afslører mindst lige så meget om menneskets selvforståelse. Ved at søge dyrene i de historiske kilder, kan man nå til nye indsigter om menneskene.

Dyrtider Zoologisk Have i København blev grundlagt i 1859, samme år som Charles Darwin endelig udgav 'Origin of Species'. Få år forinden havde Danmark fået sin første lov mod dyrplageri, dyrlægeuddannelsen blev for alvor professionaliseret med grundlæggelsen af Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, i løbet af de næste årtier blev det danske landbrug i stigende grad domineret af dyrehold, og i 1875 grundlagdes så den første danske dyrebeskyttelsesforening *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse*.

Selv disse helt nøgterne data antyder, at forholdet mellem mennesker og dyr forandrede sig i 1800-tallets anden halvdel. Dyr og mennesker havde i en traditionel landbrugsøkonomi som den danske altid haft et

Hunnen var altid den blideste og synes i grunden at være den rareste og mest lærvillige, saaledes som det sømmer sig en god Elephant-Madam at være

nært forhold, men en række udviklingslinjer skabte i 1800-tallet både nye funktioner for dyr og nye opfattelser af relationen folk og fæ imellem. Særligt opstod presserende spørgsmål af etisk karakter om, hvad mennesker egentlig har lov at gøre med dyr. Det er bemærkelsesværdigt, at mange af de områder, hvor der i dag hersker debat, også manifesterede sig i 1800-tallets slutning, blandt andet videnskabelig brug af forsøgsdyr, transporter af slagtedyr, fødevarerikkerhed, kæledyrs vilkår og adfærd, trusler mod bestanden af vilde dyr og fremvisning af dyr i Zoo og cirkus. Her vil jeg dog fokusere på netop de to institutioner, der introduceredes i indledningen: Zoologisk Have og Dyrenes Beskyttelse.

Ud blandt dyrene Zoo blev til på privat initiativ fra ornitologen Niels Kjærboelling og voksede på få årtier fra det oprindeligt yderst beskedne omfang til at være en af Københavns mest yndede forlystelser. Uafhængigt af de store forandringer, der er sket i Zoo, er argumenterne for, hvorfor man overhovedet skal have en zoologisk have, stort set enslydende igennem de sidste 100 år. De to gennemgående store kodeord er oplysning og underholdning. Zoo er ikke overvejende en videnskabelig institution, men var og er rettet

mod folket. Igennem hele populærvidenskabens historie har koblingen mellem forlystelse og videnstiegnelse været målet, og Zoo kombinerede også rumligt dette på en eminent måde. Ved sin beliggenhed uden for byen og ved fremvisning af levende natur kunne en rekreativ udflugt gøres til en oplysende observation af den ægte natur – dvs. andet og mere, end et museumsbesøg eller en skovtur i sig selv ville kunne.

I de få beretninger, der findes om besøg i Zoo fra 1800-tallets slutning, er det tydeligt, at de to formål – belære og fornøje – godt kunne forenes, idet det beskrives som en i sig selv tilfredsstillende og fornøjelig proces at lære noget om dyreverdenen. Men de ting, der oftest fremhæves som mest underholdende i Zoo, har sjældent noget med naturhistorie at gøre, men handler om show, dyrekunster og pudsige optrin. Den lille bog 'Blandt Dyrene', der i 1896 blev udgivet til fordel for 'Zoologisk Haves Functionærers Hjælpekasse', viser dette tydeligt med fremhævelsen af dyrenes ikke-dyriske adfærd og generelle antropomorferende beskrivelser, hvor denne om elefanterne Chang og Eng er ganske repræsentativ:

"Hannen var en topmaalt Egoist, ja en Egoist af første Skuffe! derhos sneverhjørtet og beregnende, samt en deel ondskafuld. Hunnen var altid den blideste og synes i grunden at

være den rareste og mest lærvillige, saaledes som det sømmer sig en god Elephant-Madam at være. [ved anden lejlighed] var det jo Madammens Tour til at være i Krigshumeur, og som en ægte Fremskridtskvinde ordentlig at læse ham Texten, og Chang maatte jo være skabt som en Hollænder, naar han saa ikke kunde forstaae det og begribe, hvorledes en god Ægtemand bør være."

Ved læsning af denne tekst er det klart, at beskrivelser af dyr oftere er en kilde til menneskeopfattelse end til dyresyn; er det (fremskridts)kvinder, (ægte)mænd, hollændere eller elefanter, denne tekst egentlig handler om? Tilsvarende giver en anekdote om bjørneungen Gine et nok klarere indblik i datidens opfattelse af små kokette piger end af bjørnes adfærd. En del af denne stil er nok ubevidst, men en del nok også en satirisk måde at beskrive visse persontyper på – med dyrene som troldspejl.

Zoo beskrives – bl.a. af Stuckenberg – som et sted fyldt med ro og ægte sansendtryk fra naturen, men er altså også et sted, hvor dyrene bydes forhold og selv tilbyder gæsterne underholdning, der går imod netop det naturlige og det ægte. En satirisk beretning fra 1865 om 'En Morgentur i Zoo' understreger også Zoos terapeutiske virkning for personer, hvis nerver er flossede af det moderne og pulserende liv. Zoo er her en

slags tilbagevenden til naturen. Fremhævelsen af det autentiske og den individuelle gæsts personlige tilfredsstillelse ved mødet med dyrene viser eksistensen af en tredje dimension i Zoo-besøget ud over viden og underholdning, nemlig en slags åndelig oplevelse, et møde med det ikke-menneskelige, det naturlige.

Dyrekærlighed og menneskefrygt Med denne dimension er det klart, at vurderingerne af dyr kan bruges som kilde til periodens menneskeopfattelse. Hvis dyr og mennesker er hinandens modsætninger; det der definerer hinanden, så er positive beskrivelser af dyrs forskellighed fra mennesker en underforstået kritik af mennesket og dets adfærd. Det er markant i 1800-tallets anden halvdel, at den slags misantropiske, men dyreelskende udsagn bliver udbredt, tydeligst naturligvis i dyrebeskyttelsesbevægelsen, men også i andre sammenhænge. Det dyriske, det ikke-menneskelige og uudviklede får i denne periode en delvist positiv betoning, idet det også kan forstås som det ægte, oprindelige og ubesmittede. Misantropien kan i perioden både skimtes i en kristen og en naturvidenskabelig version. Sidstnævnte har rod i den socialdarwinistiske bekymring for befolknin-

gens kvalitet og civilisationens potentielle forfald, førstnævnte i de mangfoldige former for yderligere syndefald, som den moderne verden gav mulighed for. Begge versioner fandtes i rigeligst mål hos den velformulerede, relativt velstående og voksende borgerstand.

Hjerte og smerte Det er også den voksende borgerstand, der udvikler det, man kan tolke som middel mod den negative udvikling af menneske(lig)heden, nemlig en nærhed og en følelsesfuldhed, som ikke kun omfattede ligestillede, men også samfundets ringere stillede som fattige, børn, syge og sidst, men ikke mindst dyrene. Misantropiens modgift var filantropien; den private godgørenhed. Periodens filantropiske strømninger indbefattede i høj grad også en dyreelskende tendens.

Den borgerlige kultur i 1800-tallet byggede på begreber som nærhed, familie og følelsesfuldhed/sentimentalitet, og fremkomsten af kæledyr som et fast element i kernefamilien er en integreret del af denne udvikling. Inddragelsen af dyr i hjem og familieliv uden synderlige praktiske eller økonomiske formål er en af de mest markante nyskabelser i forholdet mellem dyr og mennesker i de sidste århundreder og fulgtes med en generelt større sensibilitet over for dyrs vilkår. Om kæle-

dyrs tilstedeværelse er årsag eller virkning i denne udvikling, er svært at vurdere, men sikkert er det dog, at især urbaniseringen og den store synlighed af især heste, hunde og slagtedyrs dårlige forhold i byerne var igangsatte for oprettelsen af dyrebeskyttelsesforeninger i Europa og USA. I forhold til brugsdyr er det vigtigt at understrege, at kun yderst få dyreværnsforkæmpere mente, at dyr helt skulle beskyttes mod menneskelig udnyttelse. Størstedelen anså det for naturligt og en Gudgiven orden, at mennesker brugte dyr til praktiske og ernæringsmæssige formål. Men med denne gave fulgte også et ansvar for at skåne mod mishandling og frem for alt undgå smerte. Sensibiliteten over for andres lidelser var – ligesom kæledyrenes tilstedeværelse – en definerende del af borgerligheden og i bredere forstand grundlag for periodens filantropiske bevægelser.

Hvem skal beskyttes? Foreningen til Dyrenes Beskyttelse blev til med inspiration fra engelsksprogede dyrebeskyttelsesforeninger, hvis informations- og propagandamateriale foreningen også oversatte i stor udstrækning. Som andre filantropiske foreninger kom initiativet fra velstående privat side, nemlig ægteparret Lembcke.

ANNE KATRINE GJERLØFF, ph.d., post.doc. ved SAXO Institutet, Afdeling for Historie. Hendes forskningsprojekt 'I løvebur og svinesti – dyrs funktioner og rettigheder i Danmark 1850'erne-1920'erne' er finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Mens justitsråd J. Chr. Lembcke blev Dyrenes Beskyttelses første formand, grundlagde hans hustru Julie Lembcke en underafdeling af foreningen, hvor kvinder kunne virke for dyresagen. Det er i materialet fra denne kvindeforening, at foreningens egentlig filantropiske målsætning står tydeligst: Dyrebeskyttelse er menneskebeskyttelse!

Det skal forstås helt konkret, for mens Dyrenes Beskyttelse naturligvis arbejdede for, at trækheste skulle beskyttes mod mishandling, småfugle skulle vinterfodres og køer slagtes uden smerter, så arbejdede kvindeforeningen for opdragelse af børn og tyende til at være gode mod dyr. Naturligvis for dyrenes egen skyld, men frem for alt for at sikre de opvoksende generationers følelsesliv mod forhærdelse og umenneskelighed.

Logikken var glasklar: børn der er gode mod dyr, bliver gode mod mennesker. Og det samme gjaldt med modsat fortegn: dyrplager som barn, morder som voksen. Dette var et omkvæd, der gik som ledemotiv gennem foreningens publikationer henvendt mod såvel medlemmer, politikere, lærere og børnene selv. Argumentationen var for størstedelens vedkommende forankret i en kristen næstekærlighedstanke og i respekten over for dyrene som en del af Guds skaberværk og gave til mennesket, men også en mere sekulær og sentimental retorik findes i

Dyrenes Beskyttelses publikationer. Godhed over for dyr er et mål for menneskelighed; ved grusomhed lader mennesket sig selv forvandle til et dyr.

Slægtskab – nærhed og distance Det er naturligt at overveje, hvilken betydning Darwins formulering af evolutionsteorien havde i denne udvikling. Betød teoriens påpegning af kontinuiteten mellem dyr og menneske, at dyrene blev ophøjet, eller at mennesket blev degraderet?

Umiddelbart er menneskets dyriske ophav ikke et argument for de europæiske dyreværnsforeninger, der som nævnt har bund i kristen og filantropisk ideologi. Tilsvarende ser dyrebeskyttelse ikke ud til at have spillet nogen stor rolle for de kredse af videnskabsmænd, der umiddelbart accepterede Darwins tanker. Evolutionsteorien var således ikke nødvendigvis i sig selv en årsag til den øgede omsorg for dyrs velbefindende. Snarere kan man i denne periode se opløstningen af en modsætning mellem naturvidenskab og dyreværnsforkæmpere med rod i spørgsmål om brug af forsøgsdyr – såkaldt vivisektion – og om dyrs følelsesliv og intelligens, som i stigende grad blev problematiseret af den fremvoksende dyreprylogiske

forskning omkring 1900.

Under alle omstændigheder synes det tilladt at konkludere, at usikkerheden om menneskets plads i verden, der fulgte med udbredelsen af udviklingslæren, gav et øget behov for at definere, hvad det menneskelige særkende (modsat dyrene) egentlig var. Her fremhævedes netop de egenskaber, der blev regnet som modsætning til dyrene: intelligens, åndelighed, sensibilitet og næstekærlighed.

I ønsket om at distancere sig fra en dyrisk arv defineredes et (borgerligt) idealmenneske, der dels var svært at leve op til, dels krævede, at dyderne også omfattede kærlighed til de dyr, som man gerne ville undgå selv at være ét af. Udviskningen af den biologiske og evolutionære grænse mellem dyr og menneske ledte således til formulering af nye grænser. I distanceringen mellem dyr og menneske, er der dog også flere tegn på – som i de antropomorferende beskrivelser fra Zoologisk Have – at hvis valget var mellem at gøre mennesket til dyr eller menneskeliggøre dyrene, så valgte man det sidste. Med den nye nærhed til dyr i hjem, i Zoo, i bøger og billeder, i by og på land, i stort og i småt blev dyr i stigende grad tillagt menneskelignende egenskaber, motiver og ligefrem tanker – helt modsat tendensen i naturvidenskab og psykologien. Man kan overveje,

om det er kulminationen på menneskeliggørelsen af dyrene, man ser i vores tid med medieopmærksomheden på isbjørneungen Knut, alskens terapi til kæledyr og populærkulturens myriader af tænkende, talende og heltmodige dyr.

Naturens orden I datiden var idealet dog først og fremmest at opfylde sin bestemmelse, opføre sig i tråd med sin plads i verden: dyrene er dyr og er som sådan uden for skyld og skam trods vildskab og naturlighed. Mennesket burde derimod opføre sig som mennesker og ikke overtage naturens grusomhed. Dyrenes vildskab blev set som positiv, fordi den var naturlig, mens det civiliserede, borgerlige menneske forventedes at have hævet sig over naturen og dens kamp. Det er med denne naturlige orden, at Stuckenbergs sammensmeltning af alt det levende i Zoologisk Have giver mening. Det der "forbinder alt levende, en indre overensstemmelse fra morgenens solskin og lærkens jubel til bæstets blodtørst og menneskets erfarne klogskab" er netop, at både blodtørsten og klogskaben er naturlig – for respektive dyr og menneske.

Gine

I beskrivelser af dyrene i Zoo blev dyrenes individuelle personlighed fremhævet og tillagt menneskelige træk. For hunbjørnens Gines vedkommende blev både hentydninger til køn, nationalitet og ægteskabelig status bragt i spil for at sammenligne bjørnen med et ungt, ubekymret pigebarn – måske endda let flirtende? – "hun var baade kjøen og elskværdig, som Lille, da hun stod lænket (dog ikke ved Hymens Baand) lige inden for Svømmeparkens Gitter i Nærheden af Apistempleet. Hvorfor man i haven kaldte hende "Gine", ved jeg ikke (...) thi hun lystrede alligevel ikke sit navn; dertil var der for megen Bjørne- eller Sigøjner-Natur i hende... de besøgende morede sig meget over hendes barnagtige og uskyldige, om end stundom noget kluntede Manøvrer". I sin dyriskhed minder Gine således både om børn, sigøjnere og ugifte kvinder – uskyldige og tankeløse, som disse personer i tidens ånd blev anset for at være. Dette understreges kun af en anekdote, om dengang Gine slap fri og tog på forlystelsestur ad Frederiksberg Allé til både De Små haver og Josty – en tur hvor hun beskrives som sorgløs, men dog med en vis hjertebanken – som enhver anden koket og uskyldig ung dame.

Drengen og Frøerne

Nogle Drengene legede en Dag ved en Dam og kastede for Spøg store Stene ned deri. Dammen var fuld af Frøer, og flere Stene ramte disse. Da løftede en Frø sit Hoved op over Vandet og sagde; "Vil I ikke nok ophøre med at stene os paa en saa barbarisk Maade?" – "Vi lege kun", svarede en af Drengene. – "Det er muligt," sagde Frøen, "men derfor ramme Ederes Stene os lige haardt. Hvad der er Leg for Eder – det er Død for os!"

Billeder fra Dyrelivet, udgivet af Kvindeforeningen til Dyrenes Beskyttelse 1878, bringer små moralske fortællinger om dyr.

Friheden og det sunde samfund

”Frihed for Loke såvel som for Thor” eller ”Og da har i rigdom vi drevet det vidt, når få har for meget og færre for lidt”

er centrale udsagn i Grundtvigs tænkning og citeres vidt og bredt. Men hvad, der dybere set gemmer sig bag dem, er en omfattende fortolkningssag. Af Regner Birkelund

”Det har været Grundtvigs skæbne at blive overskygget af den på mange måder succesrige bevægelse, der med større eller mindre kaldes ved hans navn”. Sådan har den kendte Århusteolog P.G. Lindhardt udtrykt sig i bogen ’Grundtvig’. Lindhardt antyder hermed det forhold, at Grundtvig efter sin død er blevet både brugt og misbrugt for at legitimere et bestemt synspunkt eller en bestemt holdning. Og rigtigt er det da også, at Grundtvigs virkningshistorie er omfattende. Det være sig på det samfundspolitiske, kirkepolitiske, kulturpolitiske, uddannelsespolitiske og andre politiske og ikke-politiske planer. På snart sagt alle tilværelsens områder med andre ord.

Men det er nu ikke kun erklærede grundtvigianere, der har gjort brug af Grundtvigs tankegods. Hvad Grundtvig i sin tid sagde og skrev har gennemgået langt bredere fortolkningsprocesser end grundtvigianernes. Det ses med speciel tydelighed i det politiske liv, hvor Grundtvig i festtaler og ved andre lejligheder trækkes frem og refereres af politikere fra snart sagt alle politiske partier. Indimellem synes der ligefrem at foregå en (politisk) kamp om at få Grundtvig gjort til sit eget partis ideologiske bagmand og talsmand. Oftest er det hans frihedsudsagn om ”Frihed for Loke såvel som for Thor” eller hans sociale programerklæring: ”Og da har i rigdom vi drevet det vidt, når få har for meget og færre for lidt”, der refereres til. Og det er der

såmænd også gode grunde til, for begge udsagn er ganske centrale i Grundtvigs tænkning. Umiddelbart kan de fleste vel finde fornuft i disse to udsagn, men hvad, der dybere set gemmer sig bag dem, er en omfattende fortolkningssag. I det følgende skal jeg i al korthed forsøge at give et bud på det tankegods, disse to mest kendte og anvendte grundtvigske udsagn repræsenterer, og i den forbindelse skal udtrykket ”frihed til fælles bedste” fremhæves.

Den græske Grundtvig I det meste af det, Grundtvig skrev, fremstår udtrykket ”frihed til fælles bedste” som en helt central kategori. Så ofte er det anvendt, at det ser ud til at udgøre den akse, hvorom Grundtvigs tænkning drejer sig, at Grundtvig med andre ord havde det gode og sunde liv og samfund som sit omdrejningspunkt. Men hvorfra havde han da sin inspiration til dette udsagns indhold? Flere har villet forbinde Grundtvig med liberalistisk ideologi, mens andre har fremhævet socialistiske træk hos ham. Men der er et meget tyndt grundlag for den påstand, at Grundtvig var liberalist. I hvert fald er der hos Grundtvig ingen tegn på et liberalistisk frihedsbegreb, som det vi ser hos Adam Smith, hvor menneskets egoistiske egeninteresse i forening med markeds kræfternes frie spil, betragtes som de væsentlig-

ste drivkræfter for samfundsudviklingen.

Men Grundtvig var heller ikke socialist. Hans frihedsforståelse adskiller sig tydeligt fra den, vi ser hos Marx, hvor ”frihedens rige” først og fremmest forbindes med afskaffelse af den private ejendomsret. Grundtvig ville ikke afskaffe den private ejendomsret; han ville derimod have ejendomsretten bredt ud og omsat i en reel mulighed for langt flere end dem, der nød godt af den på hans tid.

Læser man Grundtvigs politiske skrifter, står det klart, at Grundtvig ikke ville underlægge sig en bestemt ideologisk anskuelse, men i hver enkelt sag anvende sin egen (historiske) dømmekraft. Og meget tyder på, at han havde tilegnet sig denne ikke-ideologiske anskuelse via et omfattende kendskab til Platon og Aristoteles. Han ville som dem ikke være nogen partimand. Den græske side af Grundtvig har imidlertid været særdeles underbelyst. Kun hos Grundtvig-forskeren Kaj Thaning ses der en klar erkendelse af, at Grundtvig havde græske aner. I den monumentale disputatsafhandling ’Menneske først’ fra 1963 udtrykker Thaning således, at der hos Grundtvig var plads til arven fra Platon. Men Thaning undersøger ikke Grundtvigs arv fra Platon særligt dybtgående, ligesom han overhovedet ikke nævner Grundtvigs aristoteliske inspiration, der er lige så iøjnefaldende som den platoniske, ikke mindst hvad angår Aristoteles’ forfatningstanke og venskabsfilosofi.

Læser man Grundtvigs politiske skrifter fra bl.a. ugeskriftet "Danskeren", som han udgav fra 1848 til 1851, netop i den tid, hvor Danmark fik sin frie forfatning, men samtidig var truet på sin nationale frihed, ser man tydeligt den græske inspiration. Da han lod sig vælge til Den Grundlovgivende Forsamling var det med tilslutning til "fælles bedste som alle grundloves urokkelige grundlov", som han med inspiration fra netop Platon og Aristoteles formulerede det i "Danskeren". Hvad, han sigtede til, var, at der måtte arbejdes på et frit og folkeligt samfund og derfor gøres op med stændersamfundet eller klassesamfundet, som han også kaldte det, ved at frage de privilegerede deres privilegier. Det skal dog tilføjes i denne sammenhæng, at Platon og Aristoteles' samfundsbegreb var noget mere eksklusivt anlagt end Grundtvigs.

Ordnet frihed Efter Grundtvigs opfattelse skulle friheden strækkes langt, men der måtte dog også være grænser for friheden. Hans forbillede var den græske frihed, eller som han sagde "den græske tolerance, som tillader alle alt, hvorved ingen forulempes, og hvorved det hele kan bestå". Det var netop ikke en tolerance, der indbefattede, at alt kan være lige godt eller lige-gyldigt. Det var i virkeligheden et tolerancebegreb, som tager udgangspunkt i, at noget grundlæggende er bedre end andet, og at der må være grænser for, hvad der skal tolereres i frihedens navn. Så selv om hans valgsprog var "Frihed for Loke såvel som for Thor", var det altså ikke frihed til hvad som helst. Som bekendt var Loke far til Fenrisulven, der havde et gab så stort, at den kunne "sluge hele verden". Så den skulle der ikke være frihed for. Der må-

te med andre ord være grænser for friheden.

At insistere på den enkeltes frihed, som Adam Smith gjorde, ud fra den grundantagelse, at den enkelte bedst bidrager til fællesskabet ved at følge sine egne egoistiske interesser, var for Grundtvig ikke blot en fejl-agtig og bagvendt tankegang; den var i England blevet dementeret af virkeligheden selv – og man må vel konstatere, at den netop nu i disse finanskrisetider igen er ved at blive dementeret af virkeligheden selv! Egoisme er i det hele taget et forfaldsfænomen i Grundtvigs begrebsverden. Egoismen og egennyttens, som Adam Smith hyldede som nogle af de vigtigste drivkræfter for samfundsudviklingen, var for Grundtvig samfundsnedbrydende fænomener og derfor at sammenligne med Fenrisulven.

Den frihed, Grundtvig havde stiftet bekendtskab med på det økonomiske område via sine rejser til England, kaldte han "tøjlesløs frihed". Han mente, at den økonomiske liberalisme var gået for vidt med det resultat til følge, at en enorm fattigdom på paradoks vis havde bredt sig i det, der dengang blev regnet for verdens rigeste land. I England var friheden altså langt fra blevet til fælles bedste. Man havde efter Grundtvigs opfattelse ganske enkelt ikke forstået (på den rigtige måde), "at mennesket og folket hverken er til for statens eller for ager-yrkningens, kapitalernes eller handels-balancens skyld, men at jorden og alt jordisk er til for menneskets og folkets skyld og skal benyttes til deres bedste", som han udtrykte det i "Danskeren". "Tigeren skal tæmmes" er et udtryk, som Grundtvig ikke selv anvendte i forhold til kapitalismen og markedskræfternes frie spil, men det er ganske givet et udtryk, der passer fint på hans begreb om "ordnet frihed". Frihed uden orden, som i

England, var ifølge Grundtvig bedre end orden uden frihed, som han forbandt med Tyskland, men "ordnet frihed" - som i det gamle Grækenland - var dog så langt at foretrække.

Religionsfrihed, ytringsfrihed og næringsfrihed

I England havde han også stiftet bekendtskab med religionsfriheden, ytringsfriheden og næringsfriheden, og i forhold til disse for samfundsudviklingen så vigtige områder var han anderledes positivt stemt. Her mente han, at der skulle herske en næsten uindskrænket frihed. Allerede i 1827 – to år før sin første Englandsrejse – havde han skrevet en artikel med titlen "Om religionsfrihed", hvori han bedyrer, at "var jeg statsmand, da måtte i det mindste religionsfrihed blive mit løsen". Og hvorfor nu det? Fordi han kort og godt mente, at religions- og trosfrihed var en menneskeret. Folk måtte have frihed til at tro, hvad de ville, og til at være "sin vantro bekendt, når man ingen tro har", som han sagde.

Det, han mente, var, at det er bedre at være en ærlig hedning end at være en falsk kristen. Tro måtte være den enkeltes sag og skulle som sådan ikke blandes sammen med borgerlige pligter og rettigheder. Religionsfrihed var for ham en helt nødvendig forudsætning for udviklingen af sådanne samfunds-bærende fænomener som eksempelvis påidelighed, ærlighed og ordholdenhed. Let er det at se, at et samfund ikke ville kunne bestå, hvis disse fænomeners modsætninger blev de fremherskende.

Alt for mange blev imidlertid på Grundtvigs tid tvunget til at være falske kristne, fordi de lovbefalede kirkelige foranstaltninger hav-

REGNER BIRKELUND er lektor, ph.d. og dr.phil. ved Institut for Folkesundhed, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Aarhus Universitet. Han forsvarede i efteråret sin doktorafhandling med titlen 'Frihed til fælles bedste. En oppositionel stemme fra fortiden' om Grundtvig frihedsbegreb. Publikationen er støttet af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

de indflydelse på menneskers borgerlige rettigheder. Denne sammenblanding af religion og borgerlige forhold tog Grundtvig på det skarpeste afstand fra. Kun i fuldkommen *frihed* mente han, at religionen kunne tjene det borgerlige samfund. Men i denne *frihed* mente han til gengæld også, at kristendommen kunne øve endog meget positiv indflydelse på udviklingen af de samfundsbærende menneskelige livsfænomener.

Den danske fænomenolog K.E. Løgstrup, der på mange måder tænker i forlængelse af Grundtvig og i øvrigt regnede sig selv med til den grundtvigske tradition, har under betegnelsen "de suveræne livsytringer" i lighed med Grundtvig fremhævet fænomener som tillid, barmhjertighed, ærlighed og pålidelighed som samfundsbærende fænomener. "Der sker ikke noget, der ikke er enten liv eller død i. Alt hvad der går for sig imellem os, alle gerninger og reaktioner, ytringer og sindsbevægelser, som vi kalder etiske og uetiske, er inkorporerede i den altid pågående kamp mellem liv og død", skriver Løgstrup i 'Skabelse og Tilintetgørelse' og synliggør hermed sit ståsted inden for den grundtvigske fortolkningstradition, og ligesom Grundtvig påpeger Løgstrup nødvendigheden af at indrette samfundsinstitutionerne med sigte på at fremme de positive menneskelige livsfænomener.

For Grundtvig var ytringsfriheden af lige så stor betydning for samfundsudviklingen som religionsfriheden. Hans opfattelse minder her som i flere andre forhold en hel del om den, vi ser hos John Stuart Mill. Begge havde de den tanke, at det er via dialogen, de politiske og samfundsmæssige fremskridt efterhånden gennem sætter sig; at sproget som et lager for erfaringen så at sige rummer betingelserne for mulige begivenheder. Men en

betingelse er det dog, at ordene rent faktisk bliver sagt, og at meningene brydes. "Når blot et eller to mennesker mener noget andet end et ellers enigt flertal, foreligger der en mulighed for, at der – også selv om flertallets mening er den rigtige – kan indvendes noget interessant. Og sandheden lider under, at det bringes til tavshed". Sådan har Mill udtrykt sig i bogen 'Om friheden'. Men det kunne lige så godt have været Grundtvig.

Ytringsfriheden var et kardinalpunkt for Grundtvig. Ganske som John Stuart Mill anså han en kraftig oppositionel stemme i samfundsdebatten for en nødvendighed. Selv gjorde han i omfattende grad brug af sin oppositionelle stemme både i og uden for Folketinget.

Livsoplysning og dannelse Forudsætningen for en dialogisk samfundsudvikling, for "ordnet frihed" og for en kraftig oppositionel stemme grundlægges først og fremmest i skole- og uddannelsessystemet, hvad både Grundtvig og Mill var overordentlig opmærksomme på. Det grundtvigske begreb om livsoplysning går både ud på at oplyse og oplive med henblik på at frisætte de samfundsbærende fænomener, som Løgstrup har kaldt de "suveræne livsytringer", og samtidig udvikle myndighed. Livsoplysning handler med andre ord om menneskelig dannelse.

Det er et spørgsmål, om Grundtvig, hvis livsoplysningsbegreb er kommet i stand under inspiration af det græske oplysningsideal "Kend dig selv", endnu har et bud at bringe i en tid, hvor de store politiske ideologier mister troværdighed, og hvor sammenhængsløshed og social opløsning truer. For Grundtvig var det nyttigste i menneskelige

anliggender det unyttige. Som K.E. Løgstrup senere gjorde æstetikken - forstået som det sanseligt stemte - til omdrejningspunkt for etikken, sådan gjorde Grundtvig livsoplysningen og den hermed forbundne æstetisk-poetiske dimension til en forudsætning for udviklingen af det gode og sunde samfund, for et menneskeligt og medmenneskeligt fællesskab.

Et påtrængende spørgsmål er det, om den nyttetænkning, der breder sig – ikke bare til skole- og uddannelsessystemet – men til snart sagt alle "kroge" i samfundet, vil vise sig at blive til samfundets bedste eller til samfundets værste. "Hjælp jer selv" var for Grundtvig ikke ensbetydende med, at enhver er sin egen lykkes smed, som man kunne tro, men at Danmark ikke skulle efterabe andre lande. Her var han inspireret af Rousseau. Som Grundtvig sagde, "hvem der vil klæde sig på fransk, må fryse på dansk".

Den nytte- og kompetencetænkning, der breder sig, er ikke særlig dansk, og man kan være bange for, at vi går en kold tid i møde. Der er gode grunde til at lære af andre, men som det ser ud i øjeblikket, er der alvorlige tegn på, at man er godt i gang med at "kaste barnet ud med badevandet". Dannelsestænkning skiftes ud med nytte- og kompetencetænkning. Her kunne en kraftigere oppositionel stemme være ønskelig. ■

Arkitekten M.G. Bindesbøll

og den romantiske historicisme

En kommende monografi kaster lys over arkitekten M.G. Bindesbølls arbejder og dermed også over en undervurderet periode i arkitekturhistorien, nemlig historicismen. Af Peter Thule Kristensen

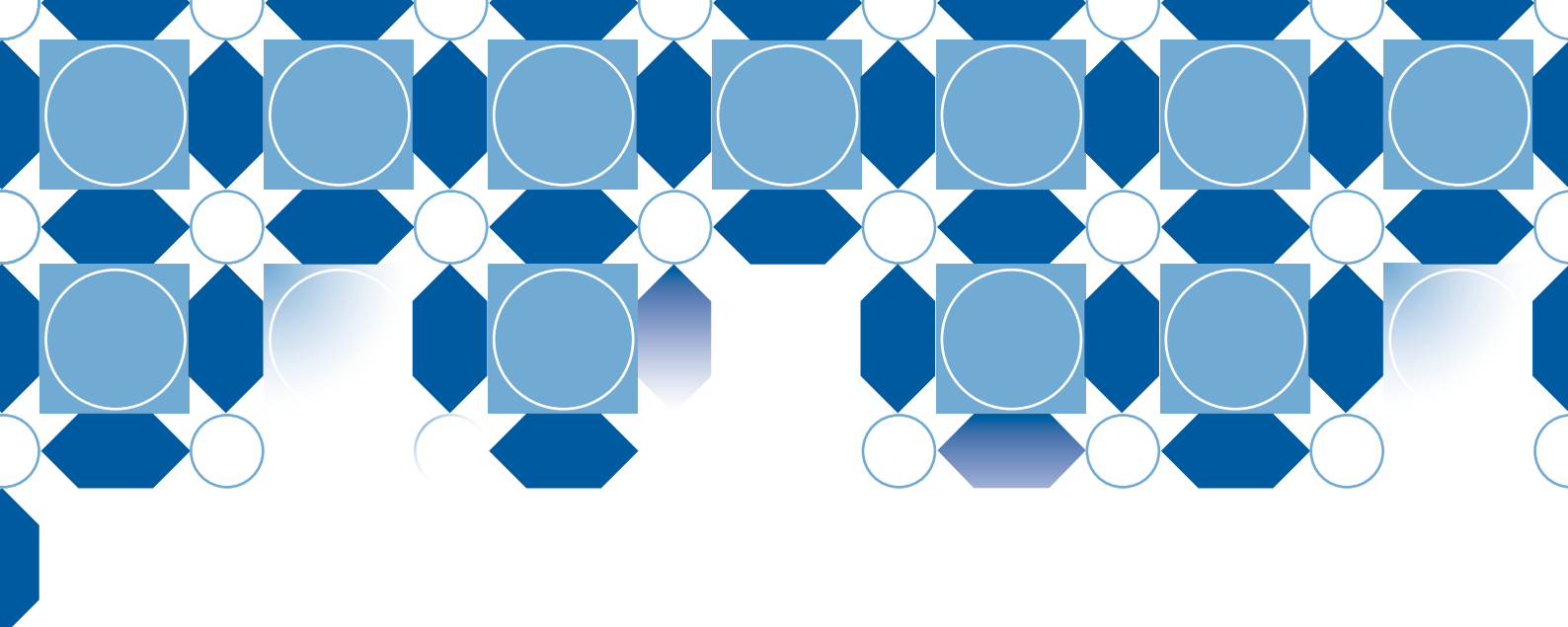
Arkitekten Michael Gottlieb Bindesbøll (1800-56) er sammen med C.F. Hansen den mest centrale skikkelse i det 19. århundredes danske arkitekturhistorie.

Bindesbølls hovedværk Thorvaldsens Museum er det til dato internationalt kendteste danske bygningsværk, mens andre byggerier som Landbohøjskolen, Lægeforeningens Boliger på Østerbro og Oringe Sindssygehospital har været afgørende forbilder for generationer af danske arkitekter – også i det 20. århundrede. Bindesbøll har formået at inspirere både funktionalismens

arkitekter, der værdsatte hans evne til at skabe prunkløse og karakterfulde bygninger, og en postmoderne arkitektgeneration, der har været optaget af de mere komplekse og tvetydige sider i Bindesbølls produktion. En produktion, der både trækker på arven fra klassicismen og på kilder som gotik, nederlandsk renæssance og anonym brugsarkitektur. Der er med andre ord tale om et sammensat livsværk med en slagkraftig virkningshistorie.

M.G. Bindesbøll er en velegnet figur, hvis man ønsker at blotlægge forbindelsen mellem romantik og historicisme. Hans kunstsyn

er præget af romantikken, og hans arkitektur rummer mange af de træk, der kendetegner den historicistiske periode: Skabelsen af nye institutioner, der fortsat spiller en central rolle i nutidens samfund, og brugen af forskellige historiske stilarter, der appellerer til en fælles kulturel erindring. Eksempelvis er Bindesbøll med til at udvikle formsproget til nye funktioner som sindssygehospitalet, jernbanestationer, museer og lærestudier. Bindesbølls samlede værk synes derudover at afspejle nogle af de dilemmaer, som ifølge den norske arkitekturhistoriker Mari Hvattum er typi-

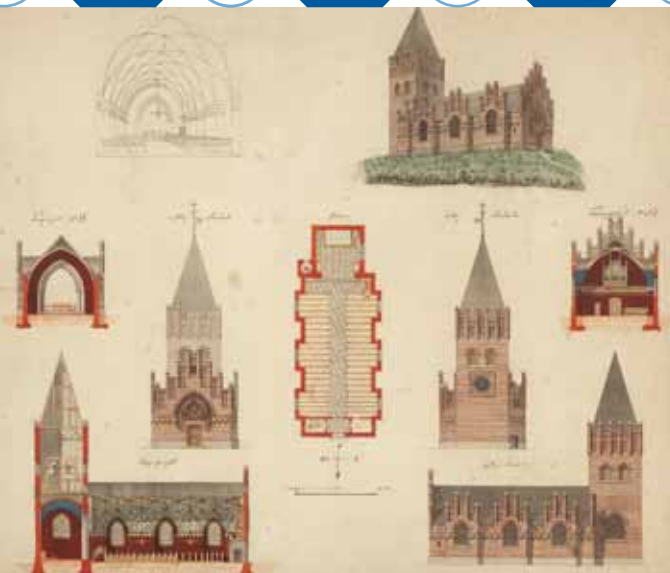
ske for historicismen, for eksempel ønsket om både at være innovativ og skabe historisk kontinuitet på én og samme tid. En monografi om Bindsbølls værker tegner derfor et interessant snit i en vigtig del af det 19. århundredes ikke kun danske, men også europæiske arkitekturhistorie.

Indtil romantikken havde klassicismens formverden i århundreder fungeret som en eviggyldig referenceramme, men i kølvandet på først oplysningstidens og siden romantikkens opgør med en række hævdvundne dogmer bliver klassicismens særstatus og skønhedsideal efterhånden anfægtet. For den romantisk-sindede arkitekt handler det ikke længere om at arbejde inden for et givent regelsæt, men i stedet – med arkitekturhistorikeren Jens Biskys ord – at finde

frem til en særlig bygningskunstens poesi, der kan vække associationer hos betragteren og få denne til at digte videre på det sete. Det moderne kunstsyn er født, om end fødslen er forbundet med smerte for det romantiske menneske, der fortsat længes tilbage til den store sammenhæng.

I en arkitekturhistorisk sammenhæng kommer den romantiske åbning til syne især i den tidlige historicisme i 1830'erne, der udvider arkitektens repertoire af stiludtryk, men samtidig adskiller sig fra den senere historicisme fra midten af 1800-tallet ved at være uortodoks og kunstnerisk fri i sin brug af historiske stilarter. Den senere historicisme, der i højere grad står i gæld til en positivistisk kunstvidenskab, er til gengæld mere konventionel og citerende i sin genbrug af historiske

stilarter. Blandt andet derfor har de efterfølgende generationer af arkitekturhistorikere og arkitekter ofte omtalt historicismen som en periode, der var præget af mangel på originalitet og af forlorenhed. Denne negative vurdering af historicismen har også præget litteraturen om Bindsbøll. På nær Thorvaldsens Museum (1839-48), der stort set af alle kommentatorer anerkendes som et mesterværk, er det især Bindsbølls mere prunkløse og saglige bygningsværker, som er blevet fremhævet i eftertiden. Arkitekturhistorikeren Henrik Bramsen, der i 1959 skrev den hidtil mest udførlige monografi om Bindsbøll, havde det eksempelvis svært med de dele af Bindsbølls produktion, der eksperimenterede med historiske stilarter, for eksempel den nygotiske Hobro Kirke (1850-

Tegninger til Hobro Kirke, 1850 (Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger)

Hobro Kirkes interiør, 2008. Farvesætningen og decorationen er delvist udført på baggrund af Bindsbølls skitser i forbindelse med en restaurering i 1994. Mosaikken i koret er fra 1952. (foto: forf.).

52) eller Bindsbølls rådhus i Christian IV-stil.

Det er min tese, at meget af Bindsbølls arkitektur, herunder den tidlige historicisme, bedre kan forstås, hvis man betragter den i forhold til en romantisk forståelsesramme og ikke kun fokuserer på stiludtrykket. Et teoretisk udgangspunkt er i den forbindelse de seneste års opskrivning af romantikken som et projekt, der er præget af en modernitetserfaring. Denne erkendelse har især omfattet romantisk og moderne billedkunst og litteratur, men har til gengæld ikke spillet samme rolle inden for arkitekturhistorien, hvor betegnelsen romantik typisk er brugt i forbindelse med havekunsten. Først for nylig er en romantisk arkitekturæstetik blevet behandlet mere systematisk af blandt andre Jens Bisky i 2000. Tilsvarende har også historicismen, især uden for Danmark, været udsat for en revurdering, hvor arkitekturhistorikere i højere grad end tidligere hæfter sig ved perioden som central også i forhold til det 20. århundredes arkitekturhistorie, for eksempel hos Mari Hvattum og Kenneth Frampton.

Kirken og galehuset Et fint eksempel på, hvordan Bindsbøll bruger en historisk stilart på en uortodoks måde, er at finde i Hobro Kirke. Umiddelbart vil man betegne dens udtryk som gotisk, men ser man nærmere

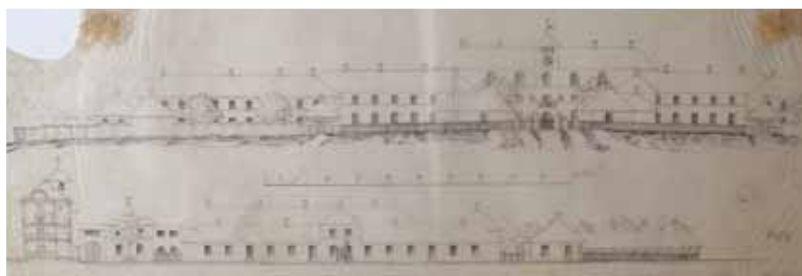
efter, er det muligt at finde træk fra andre traditioner. Eksempelvis er det indre kirkerum med sin plastiske og sluttede karakter mere beslægtet med en antik romersk arkitektur end med gotikkens kirkerum, hvor ydervæggene ideelt skal fremstå som tynde perforerede skaller. Den plastiske karakter opstår blandt andet ved, at kirkerummet – ligesom forhallen på Thorvaldsens Museum – har et ubrudt hvælvet loft og vinduer, der skærer sig op i hvælvingen. Vinduetsætningen er mulig, fordi Bindsbøll udnytter gavlene på tre karnapper, der ligger på hver side af hovedskibet. Set udefra kan karnapperne minde om gotiske våbenhuse, men i virkeligheden bliver de kun brugt som vinduesnicher i hovedskibet, hvilket er en ukendt løsning i gotikkens kirkearkitektur. Dette gælder ligeledes facadens vandrette striber af skiftevis røde og gule teglsten, der snarere står i gæld til byzantinsk end til gotisk arkitektur.

Ser man bort fra stilpræget, er kirken også på andre punkter uortodoks eller ligefrem radikal. I stedet for at have tårnet ved indgangen mod vest, således som det traditionelt er tilfældet i kirkebyggeri, placerer Bindsbøll det over det østvendte kor, der vender ud mod byen. Bindsbøll understreger yderligere kirkens pondus i forhold til byen ved ikke at have vinduesåbninger eller ornamentter på den nederste del af tårnets østfacade. Koret får i stedet lys fra et enkelt vindue i den ene side. En sådan form for asymmetri og

abstraktion peger frem mod det 20. århundredes kirkearkitektur, hvor en tom mur med sidebelysning undertiden kan indramme det helligste, for eksempel i den tyske arkitekt Rudolf Schwarz' funktionalistiske Fronleichnamskirche i Aachen.

I sidste ende er der ikke så meget gotik tilbage i Hobro Kirke, måske bortset fra spidsbuerne, trappegavlene, tårnets murtinder og enkelte murstensornamenter, for eksempel en trappefrise, der både findes i kirkens ydre facade og inde i hovedskibet. Trappefrisen sørger for, at gavlenes silhuet bliver forplantet til selve muren og binder eksteriøret sammen med interiøret. Med sit beskedne fremspring på kun en kvart sten er den imidlertid ukonventionel i forhold til gotikkens murstensornamenter, der stort set aldrig har reliefvirkninger under en halv sten. På dette punkt er kirkens spinkle facadeornamentik mere beslægtet med Thorvaldsens Museum, der i pagt med senklassicismen opererer med meget fine reliefvirkninger. Vejen fra museet på Slotsholmen til kirken i Hobro er ikke så lang, som man ved første øjekast skulle tro.

Det samme forhold gør sig gældende, hvis man sammenligner Hobro Kirke med et af Bindsbølls såkaldt saglige værker, nemlig Oringe Sindssygehospital (1854-57). Umiddelbart kan de to projekter virke meget forskellige: Oringe repræsenterer en helt ny type samfundsinstitution, har stort set ingen

Oringe set fra haven, 2008 (foto: forf.).

Tidlig skitse til Oringe Sindssygeanstalt, 1856 (Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger).

PETER THULE KRISTENSEN er lektor, ph.d., arkitekt maa. og ansat ved Institut for Bygningskultur, Kunstakademiets Arkitektskole. Han arbejder i øjeblikket på et forskningsprojekt om arkitekten M.G. Bindsbøll. Projektet, der er støttet af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, undersøger for første gang i 50 år Bindsbølls samlede produktion i den hidtil mest omfattende monografi om arkitekten. De centrale spørgsmål, der stilles, er, hvordan Bindsbølls forskelligartede bygningsværker hænger indbyrdes sammen, og hvordan de forholder sig til en række ydre omstændigheder, ikke mindst samtidens samfundsmæssige og kulturelle kontekst.

ornamentik og er i modsætning til Hobro Kirke et vidtstrakt anlæg, der højdemæssigt kulminerer i hovedbygningens tårn i midten og derfra gradvist forplanter sig ud i det omgivende landskab i form af en række fløje med valmtag. Organisationen afspejler et nyt psykiatrisk behandlingskoncept, som det her vil føre for vidt at komme ind på. Afgørende er i denne sammenhæng, at kirken og hospitalet trods ydre forskelligheder har en del træk til fælles. Begge bygningsværker er eksempelvis opdelt i en række led, der synes at være gentagelser af den samme figur i forskellige skalaer. I Hobro Kirke er det især trappegavlsmotivet med sine murtinder eller pinakler, der går igen, både på karnapper, hovedskib og tårn, mens det i Oringe er huset med valmtag, som er den gennemgående figur. Der er i begge tilfælde tale om kompositionsprincipper, der kan lede tankerne hen mod bjergkrystaller, hvor den samme geometriske form gentages i et bestemt mønster.

Netop krystalmotivet var populært blandt

romantikerne, der betragtede krystallet som et sindbillede på, at der i naturen fandtes en skjult form for byggeaktivitet og dermed en ordnende ånd. Krystallet var dét sted, hvor naturen var tættest på den rene ånd, eller hvor "det åndelige ... i det materielle" med filosofen Friedrich Wilhelm Schellings ord klarest kom til udtryk. Også arkitektens byggeaktivitet var en form for krystallisation, hvilket ifølge romantikerne ikke mindst var tydeligt i den gotiske arkitektur. I krystallet følte romantikerne sig bekræftet i forestillingen om, at hver enkelt lille del kunne rumme koden til den store fortælling, og at en skarp-skåren abstraktion kunne være ladet med betydning. Ligesom på kirketårnet i Hobro er abstraktionen også i spil i Oringe, for eksempel i forbindelse med udformningen af teglmurene, der rejser sig direkte op af jorden uden brug af sokkel og møder taget i en afslutning uden synlige tagspær. En sådan form for abstraktion findes stort set ikke i den lidt senere historicisme, men derimod i det

20. århundredes arkitektur.

Eksemplerne illustrerer, at stil alene ikke er et afgørende parameter, hvis man ønsker at finde sammenhænge i Bindsbølls produktion. Bindsbøll har selvfølgelig reflekteret over, at et kirkebyggeri med fordel kunne udformes i den gotiske stil, der netop er sindbilledet på middelalderens omfattende kirkebyggeri. Ikke desto mindre kan et udkast i gotisk stil hos Bindsbøll meget vel betjene sig af nogle af de samme kneb som for eksempel et senklassicistisk museum eller et sindssygehospital, der indskrives sig i en mere anonym bygningstradition. I lighed med sin preussiske kollega Karl Friedrich Schinkel, der var historicismens store faderskikkelse i Tyskland og selv barn af romantikken, er Bindsbøll kunstnerisk fri i sin brug af de forskellige stilarter. Bindsbølls arkitektur er imidlertid ikke privat, men indskrives sig i nogle af samtidens diskussioner, for eksempel om det krystallinske i naturen og om abstraktion, der især optager romantikerne. Samtidig peger hans arkitektur også ind i det 20. århundrede – som sammenligningen med Rudolf Schwarz' kirke viser, ikke kun i kraft af en saglighed, men også fordi den rummer en betydningsmættet abstraktion. Bindsbølls huse er mere end historiske stiløvelser; de kan også inspirere en eftertid.

Under betegnelser som 'plakatsøjle' og 'mikrofonholderi' har avisernes kulturdekning gennem de senere år stået for skud. Er kulturjournalistikken forandret til det værre, eller fortjener emnet en bredere optik? Af Nete Nørgaard Kristensen og Unni From

Der cirkulerer en lang række forestillinger om, hvordan kulturjournalistikken i Danmark har forandret sig gennem det 20. århundrede – mange med klang af en forfaldshistorie. I kølvandet på Muhammed-krisen spurgte den svenske forfatter og redaktør Stefan Jonsson fx i Information den 1. november 2006:

”Hvor er kulturjournalistikken henne? Den er ikke til stede, den er optaget af noget andet.” Mere specifikt kritiserede han danske kulturjournalister for at være ukritiske, provinsielle og forenklede i deres kulturformidling og for at koncentrere sig mere om kulturelle pseudo-begivenheder såsom bogmesser og filmpriser end at bidrage til en nuanceret og kritisk debat om centrale emner.

Kulturredaktører på de danske dagblade tog til genmæle i et forsvar for deres kulturjournalistiske dispositioner (fx Information, 2. november 2006) og gentog dette forsvar to år senere i forlængelse af Kunstrådets indstiftelse af en ny formidlingspris på baggrund af det indtryk "... at kunst- og kulturstoffet i dag prioriteres lavt på mange redaktioner, at massemediernes kulturjournalistik snarere tager form af produktlancering og forbrugerinformation end egentlig kritisk, debatskabende kunstformidling.”

Også den i øvrigt forholdsvis begrænsede forskning i kulturjournalistik er kendetegnet ved en noget forfaldsklingende retorik om, hvorledes præmisserne for stofområdet er tilspidset gennem tiden. Perspektivet rækker typisk ud over de danske grænser, men konklusionerne er de samme – at den klassiske kunst og kultur har måttet vige for populærkulturen, at kulturindustrien i stigende grad sætter dagsordenen for kulturredaktionerne, og at den kritiske og reflekterede kulturdækning er blevet marginaliseret til fordel for forskræp, kulturlister, ratings, celebriteter og

historier, der passerannoncørerne fra kulturindustrien. Det vil sige, at også forskningen pointerer, at den offentlige debat på kulturområdet repræsenteret i kulturdækningen forfaldiges, og at læserne i stigende grad adresseres som konsumenter frem for deltagende borgere.

Her skal ikke anfægtes, at populær- og hverdagskulturen har fået større dækning, men i stedet diskuteres, hvordan man i et mediesociologisk perspektiv kan betragte kulturjournalistikken og dens potentielle funktion for læserne i en bredere optik. Således anskues de nye tendenser til eksempelvis mere service, forskræp og underholdning som et supplerende spor i kulturjournalistikken, der omfatter en sammensat henvendelse til modtagerne som både borgere og konsumenter.

Mere og bredere kulturstof Ud fra en sådan bredere optik er der ikke umiddelbart tegn på, at kulturstoffet har lav prioritet i dagspressen. Tendensen er nærmere – eller tværtimod – at grænserne for, hvad der på redaktionerne anses for væsentligt, interessant og relevant at berette om fra en kulturel optik er blevet udvidet. (Kultur)redaktionerne beskæftiger sig ikke kun med fin- og populærkultur, men også med livsstil, forbrug, service, sladder mv. Dette afspejles først og fremmest i avisernes mange sektioner og tillæg, der kredser om alt fra litteratur, design og kunstinstitutioner til wellness, weekendens kulturtilbud, børneliv og rødvin til spotpris. Det er selvfølgelig blandt andet præcis denne omprioritering, som de kritiske røster retter sig mod. De supplerende dimensioner af kulturbegrebet har dog netop ikke

nødvendigt erstattet den mere klassiske dækning af fin- og populærkultur, men eksemplificerer nærmere, hvorledes rammerne for stofområder, som nok tidligere har været behandlet forholdsvis separat, i dag er mere slørede. Forandringen ligger således ikke i en enten op- eller nedprioritering af kulturen, men nærmere i definitionen eller omprioriteringen af kulturbegrebet.

Kulturstof på tværs – af avisen og i den enkelte artikel Denne forandring afspejles ligeledes ved, at kulturhistorierne – trods en øget redaktionel markering og sektionering i løbet af det 20. århundrede – i dag ikke alene er henvist til kultur- og livsstilssektionerne, men faktisk optræder på tværs af avisernes spalter. Ikke mindst indlandssiderne indeholder historier, som sætter fokus på såvel kulturprodukter som kulturfænomener – politiske film, børnemode, stand-up-comedy, coaching, nye medier mv. – og dermed aspekter af kulturen ud fra en igen bred optik. Hvor man også tidligt i avishistorien så kulturhistorierne placeret på tværs af avisen, var dette nærmere udtryk for datidens manglende redaktionelle inddeling og markering af stofområderne, mens nutidens placeringer 'på tværs' kan ses som udtryk for, at den kulturelle tilgang vurderes som redaktionelt relevant også i nyhedsformidlingen om fx politik og erhverv. Det vil sige, at kultur- og livsstilshistorierne ikke blot finder vej til indlandssiderne, men faktisk også kan blive vinkel til artikler og emner, som i udgangspunktet er 'hard news' frem for 'soft news', som kulturstoffet gerne betegnes.

Berlingske Tidendes nye sektionering 2008

Berlingske Tidendes lancering af deres nye sektionssinddeling den 14. september 2008 illustrerer på mange måder denne betydelige prioritering af kulturelt relaterede historier og dermed den betydelige bredde i den kulturelle dækning, men også at grænsefladerne mellem kultur og en lang række andre emner i dag er slørede. Avisen omfatter fx fredag "en helt ny udvidet kultursektion, hvor nogle af Danmarks skarpeste kulturjournalister og anmeldere giver dig overblik og udfordringer, alt imens hovederne ruller, og de langstilkede roser deles ud", samtidig med at til lægget 'Aok.dk' indeholder "... inspiration til weekenden". Lørdagsudgaven rummer ikke en traditionel kultursektion, men – foruden 'Debat & navne' og 'Rejseliv.dk' – sektionen 'MagasinLørdag', som er rettet mod læseren "... hvad enten du er vild med Hanne Vibeke Holst eller Paris Hilton, Singleliv eller Social Media, Chardonnay eller Amarone". Søndagsudgaven rummer – ud over 'Boligen' og 'Bilen' – 'MagasinSøndag' og 'M/S', hvoraf førstnævnte indeholder "... kulegravende journalistik, som giver godt stof til eftertanke, mens det redesignede M/S lader mennesket, drømmene og de gode historier få frit løb". Det vil sige en sektionering og redaktionel prioritering, som netop reflekterer en redaktionel kobling af stofområder såsom kultur og livsstil, som ikke har været fremherskende tidligere. Selvom hverken kulturstof eller livsstils- og forbrugsstof er noget nyt i aviserne – Jyllands-Posten og Ekstra Bladet omfattede fx i 1935 henholdsvis 'Spindesiden' og 'Fra Hendes Verden' som samlede historier henvendt specifikt til husmoderen med emner som mode, børn og mad – forekommer det altså, at såvel grænserne imellem disse stofområder som i forhold til andre stofområder sløres i stigende grad.

Forannoncering – i anmeldelser og forskræp

Selvom en anden forestilling om kulturdækningens forandring angår, at refleksion og kritik er blevet erstattet af forannoncering eller forskræp, er disse fortælletræk ved kulturjournalistikken faktisk heller ikke nye. Foromtalen er en central kulturjournalistisk genre længe før, man kan tale om en egentlig kulturindustri – ligesom anmeldelsen, kulturjournalistikens genre-mæssige spydspids, længe kan siges også at have fungeret som forannoncering af kunsten og kulturen. Det nye eller forandrede er nok nærmere, at kulturlivets kommunikationsindsats i forhold til den forskræppende kulturjournalistik er professionaliseret, samtidig med at hvor anmeldelsen tidligere tog afsæt i et normativt, borgerligt dannelsesideal, forannoncerer og diskuterer den i dag på den ene side med afsæt i en værkintern fagdiskussion og dermed ud fra et kulturelt værdihierarki, men på den anden side også ud fra en mere eksplicit forbrugs- og servicediskurs. Hermed får formidlingen karakter lige så meget af kulturel produktomtale som kulturel kritik. Dette understøttes ikke mindst af, at anmeldelsen, som kritikerne også påpeger, siden 1990'erne er blevet koblet til et ratingsystem med henblik på at vejlede og servicere læseren til at træffe konkrete valg i sit kulturforbrug. Hermed kan man argumentere for, at en klassisk genre inden for kulturstoffet, anmeldelsen, sammensmelter med en klassisk genre inden for forbrugs- og livsstilsstoffet, 'produktomtalen', hvormed tendensen til forrykkede grænser mellem forskellige stofområder med kulturel anknævn forstærkes af den journalistiske form- eller genrebrug og dermed formidlingen af disse stofområder.

Læseren – både borger og forbruger

I lyset af disse observationer kan man argumentere for, at såvel kultur- som livsstilsdækningen rummer en sammensat adressering af modtagerne, der både skal reflektere og (ud)dannes som borgere, men også skal serviceres og guides som (kultur)forbrugere i retning af 'den gode kulturoplevelse' og 'det gode liv', og endelig som publikummer skal have 'gode læseoplevelser' af forskellig karakter, der inspirerer til genkøb af avisen. Man kan videre argumentere for, at denne sammensathed og dermed den sammensmeltning, som samspillet mellem kultur og livsstil indikerer, i virkeligheden er udtryk for en mere generel tendens til, at information, oplysning, diskussion, underholdning og service konvergerer og dermed reflekterer en mere omsiggribende forandring i såvel aviserne som de øvrige mediers henvendelse til deres modtagere, ikke mindst i lyset af at den kulturelle og forbrugsrelaterede optik netop får en stigende redaktionel prioritet i det hele taget.

I anden halvdel af det 20. århundrede, men især i løbet af 1980'erne vokser servicejournalistikken nemlig frem med et bredt udbud af brugsanvisninger og vejledninger i et hverdags- og forbrugersperspektiv. Formålet er bl.a. at opbygge en alliance og et nærhedsforhold til modtagerne, der fungerer som både borgere, forbrugere og klienter, hvormed servicejournalistikken går på tværs af den traditionelle distinktion mellem offentlig og privat. Denne servicejournalistik kan dog i særdeleshed eksemplificeres med mediernes i dag brede kultur- og underholdningsformidling, herunder forbrugervejledningen i relation til konkrete produkter i anmeldelser og foromtale af film, teater, litteratur, restauranter, rejsemål, biler mv., og livsstil-

NETE NØRGAARD KRISTENSEN er lektor ved Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet, og **UNNI FRØM** er lektor, ph.d. ved Institut for Informations- og Medievidenskab, Aarhus Universitet. Begge deltager i forskningsprojektet "Aviser og journalistik i forandring: Den trykte presse som kulturel og politisk ressource", der er finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

sformidlingen, som sætter fokus på læsernes livsverden i den private sfære, herunder socialt og psykologisk velbefindende og 'det gode liv' – hvad enten det drejer sig om mode, boligindretning, madkunst, børneopdragelse eller samliv. To journalistiske stofområder, som altså i dag kan siges at forenes i den moderne kultur- og livsstilsjournalistik.

Kulturdekningens form- og indholdsmæssige forandringer eller omprioriteringer må dermed ses i lyset af flere samtidige og overlappende medieinstitutionelle såvel som samfundskulturelle forandringer.

Medieinstitutioner, medialisering og kulturalisering Fra en medieinstitutionel optik kan kultur- og livsstilsstoffets prioritering nemlig tolkes som udtryk for, at disse emner er særdeles væsentlige for aviserne som kulturinstitutioner og dermed som 'aktører' i samfundet, der skal informere og oplyse modtagerne, 'borgerne', og deraf bidrage til almindendannelse i samfundet; i kulturjournalistikens tilfælde først og fremmest i forhold til, hvad der har kulturel værdi, men også hvad der rører sig i det brede kulturliv, og dermed hvor kulturen kan erfares eller opleves. Samtidig kan stofområdet siges at være væsentligt for aviserne som medieinstitutioner, idet såvel kultur- som livsstilsstoffet rummer betydelig kommerciel værdi, både i forhold til 'producenter' og annoncører inden for kultur og livsstil, men altså også i forhold til læserne forstået som (for)brugere af kultur og livsstil.

I forlængelse heraf kan kultur- og livsstilsjournalistikken siges at være bundet til begrebet medialisering – eller "... den proces hvor samfundet i stigende grad underlægges eller

bliver afhængigt af medierne og deres logik", som medieforskeren Stig Hjarvard har formuleret det.. Medialiseringen indebærer først og fremmest, at medierne integreres i andre samfundsinstitutioners – offentlige såvel som kommercielle – ageren og kommunikation. Kulturjournalistikens forandringer eksemplificerer dette ved at afspejle et komplekst samspil mellem virksomheder, institutioner og medier, hvor det ofte er vanskeligt at adskille journalistik, produkt og reklame, idet ikke mindst kulturlivets aktører og institutioner, som nævnt, professionelt tilpasser sig mediernes, kulturjournalistikens, præmisser og logikker i kampen om synlighed. Desuden er medialiseringen kendetegnet ved, at medieinstitutionerne selvstændiggør sig, hvilket i forhold til kulturstoffet kan siges at medvirke til, at netop dette stofområde ikke kun skal fungere som kulturoplysning og inspirere til refleksion, men i sig selv potentielt skal kunne fungere som kulturelt tilbud, kulturprodukt og dermed en underholdende kulturoplevelse.

Kulturalisering er en tredje relevant og relateret forklaringsramme, idet denne proces på den ene side er kendetegnet ved, at det traditionelle kulturprodukt lanceres, omtales og diskuteres som forbrugsgode. Dette eksemplificeres ikke mindst af sammensmeltningen mellem journalistik, produkt og reklame, ligesom af anmeldergrens udvikling i retning af en øget service- og forbrugerorienteret diskurs. Samtidig fremstilles traditionelle forbrugsprodukter gerne som kulturprodukter, hvor det i højere grad er symboler, drømme og livsstilsmarkeringer, der præsenteres og markedsføres end produkter med funktionelle egenskaber og tekniske finesser.

Kulturjournalistikken i mediesociologisk perspektiv Argumentet her er ikke, at kulturjournalistikken i dag er 'bedre' end tidligere, men nærmere at den er mangfoldig og sammensat i sit indhold, sin form og sin adressering af modtagerne. I denne mangfoldighed ligger en betydelig værdi og et potentiale – såvel for medieinstitutionerne, for kulturlivet som for medieforskningen. Ikke mindst i lyset af at stofområdet i dag formidles på nye måder via avisernes netsteder, der faciliterer nye platforme for dialog og interaktion med modtagerne, der herved etableres ikke kun som 'borgere' og 'forbrugere', men også som aktive, engagerede og kritiske medproducenter af det kulturjournalistiske indhold, såkaldte 'prosumers', som Alvin Toffler kaldte dem. Et potentiale, som en meget snæver og deraf måske uberettiget kritisk tilgang til nutidens kulturjournalistik i avisen måske overser. Det interessante er nemlig i mindre grad at diskutere, om forandringerne er udtryk for en forfladigelse af kulturjournalistikken eller en demokratisering, for en deroute eller opblomstring. Interessant er det nærmere at se på, hvorledes disse forandringer kan ses som udtryk for og bidrag til nogle mere overordnede kulturelle, medie- og samfundsmæssige tendenser og processer. ■

ELITEFORSK-PRISER TIL FEM HUMANISTER

HKH Kronprinsesse Mary og videnskabsminister Helge Sander overrakte i alt 45 priser ved den årlige EliteForsk-konference, der fandt sted på Glyptoteket i København den 29. januar. Priserne bliver uddelt i tre kategorier: EliteForsk-prisen, Ung Eliteforskerpris og EliteForsk-rejsestipendierne, der uddeles til fremragende ph.d.-studerende til studieophold.

De fem vindere af EliteForsk-prisen fik hver 1,1 million kr., hvoraf de 200.000 kr. udgør en personlig hæderspris. Blandt vinderne var Marie-Louise Bech Nosch fra

Danmarks Grundforskningsfonds Center for Tekstilforskning.

Ung Eliteforsker-priserne uddeles af Det Frie Forskningsråd, og heriblandt var der fire humanister, som var indstillet af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Priserne er på 250.000 kr.

Vi bringer her en præsentation af de fem prismodtagere. Se alle prismodtagere på www.eliteforsk.dk

MODTAGER AF ELITEFORSKPRISEN

CENTERLEDER, PH.D.
MARIE-LOUISE BECH NOSCH, 39 ÅR

Fagområde: Ægæisk epigrafik, tekstilforskning

Institution: Københavns Universitet, SAXO Institutet, Danmarks Grundforskningsfonds Center for Tekstilforskning

Argumentation for tildeling af prisen: Marie-Louise Nosch er en særdeles fremtrædende og internationalt synlig dansk forsker inden for tekstilforskning. Hun er en af verdens få specialister i Linear B, et skriftsystem som bronzealdersfundet i Grækenland brugte, længe før alfabetet blev opfundet. Marie-Louise Nosch er centerleder i Danmarks Grundforskningsfonds Center for Tekstilforskning, et center der allerede nu har etableret sig som det førende forskningsmiljø for tekstilforskning på verdensplan. Centrets succes er i høj grad baseret på Marie-Louise Noschs evner til at lede interdisciplinær forskning samt hendes akademiske profil, internationale erfaring og omfattende netværk. Hendes udprægede vilje til internationalt samarbejde har placeret Danmark på verdenskortet som det absolutte centrum for tekstilforskning.

Marie-Louise Nosch besidder unik specialstviden inden for sit område og har en betragtelig produktion af internationale videnskabelige arbejder. Hun har modtaget flere hæderspriser for sin forskning, og hun har formået at tiltrække ekstern finansiering fra en række kilder, som ellers ikke normalt forbindes med humanistisk forskning, blandt andet Forsvarsakademiet og NATO.

MODTAGERE AF DET FRIE FORSKNINGSRÅDS UNG ELITEFORSKERPRIS

POSTDOC., PH.D., CAND.PSYCH
SARAH INGRID FRANKSDATTER DANIEL, 33 ÅR

Ansættelsessted: Københavns Universitetets Psykologiske Klinik, Center for Psykoterapiforskning

Fagområde: Klinisk psykologi (psykoterapiforskning)

Forskningsprojekt: Fortælling og relationsmønstre i psykoterapi.

Forskningsrådets begrundelse for tildeling af prisen: Sarah I.F. Daniel er cand.psych. fra Aarhus Universitet og forsvarede sin ph.d. ved Københavns Universitet i oktober i år. I sin afhandling sammenkæder hun tilknytningsteoriens veletablerede personlighedsmål med detaljerede procesmål for klienters brug af sprog i forskellige former for terapi på en empirisk overbevisende måde. Den nøjagtige empiriske sammenkædning af klienternes narrativer - som udtryk både for relationen til terapeuten og for deres engagement i terapien - med de forskellige tilknytningmønstre er et originalt og vigtigt bidrag både til tilknytningsteorien og til psykoterapiforskningen. Daniel har publiceret sine resultater i velmeriterede internationale tidsskrifter og har et forsknings samarbejde med York University i Toronto, som er et af verdens vigtigste centre for terapiforskning. I det projekt, hun har fået bevilling til, vil hun udvide og nuancere forståelsen af, hvordan tilknytningmønstre kommer til udtryk som mønstre i selvbiografiske fortællinger og som mønstre i beskrivelsen af egne og andres følelser og tanker. Dette er potentielt nyttig viden for praktisk terapi - men vil også være et bidrag til en udvidelse og præcisering af tilknytningsteoriens psykodynamiske forståelse.

**POSTDOC., PH.D.,
MIKKEL GERKEN, 32 ÅR**

Ansættelsessted: Københavns Universitet, Institut for Medier, Formidling og Erkendelse, Afdeling for Filosofi

Fagområde: Primært: Erkendelsesteori (epistemologi) og bevidsthedsfilosofi. Sekundært: Sprogfilosofi, metafysik, videnskabsfilosofi og kognitiv psykologi

Forskningsprojekt: Viden i sociale kontekster. En erkendelsesteoretisk undersøgelse af viden i videnssamfundet.

Forskningsrådets begrundelse for tildeling af prisen: Mikkel Gerken har studeret filosofi ved Københavns Universitet og har en ph.d.-grad fra University of California, Los Angeles, hvor han opnåede et ph.d.-stipendium i en meget hård international konkurrence. Han har desuden modtaget internationale stipendier fra Fulbright-stiftelsen og studenterorganisationen Phi Beta Kappa. Mikkel Gerkens forskningsprojekt falder inden for social erkendelsesteori, et betydningsfuldt nyt filosofisk forskningsområde med stor samfundsmæssig relevans. Han vil blandt andet undersøge, hvilken betydning kontekst og praktiske interesser har, når man tilskriver eller fraskriver personer viden, samt betingelserne for at erhverve viden via vidnesbyrd, begge dele noget som har betydning for for eksempel den autoritet, man kan tillægge ekspertudsagn.

**POSTDOC., PH.D.,
JESPER GULDDAL, 34 ÅR**

Ansættelsessted: Københavns Universitet, Institut for Kunst og Kulturvidenskab, Afdeling for Litteraturvidenskab

Fagområde: Litteraturvidenskab

Forskningsprojekt: Pas og grænser i det 20. århundredes litteratur.

Forskningsrådets begrundelse for tildeling af prisen: Efter at være blevet cand.mag. i litteraturvidenskab fra Københavns Universitet i 2000 med studieophold ved Freie Universität, Berlin, begyndte Jesper Gulddal sit ph.d.-studium med et originalt og nybrydende projekt om passets rolle i europæisk litteratur og kultur mellem 1725 og 1875. Dele af projektet blevet gennemført ved Stanford University, Californien. Da resultaterne udkom som en omfattende monografi, Litterære Pasregimer, i 2008, havde Jesper Gulddal allerede en bog bag sig om tysk roman-tik, oversættelser, en række redigerede bøger og danske og internationale artikler. Oven på ph.d.-afhandlingen modtog Jesper Gulddal et af de eftertragtede korte Clare Hall-stipendier fra Carlsberg Fonden, hvilket blev efterfulgt af et af fondens 3-årige stipendier, der netop er afsluttet ved Clare Hall, Cambridge University, med et manuskript om antiamerikanisme i europæisk litteratur, der snart vil ligge klart til udgivelse på engelsk. Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation har tildelt Jesper Gulddal et postdoc.-stipendium til en fortsættelse af hans banebrydende læsning af litteraturen gennem pasmotivets udformning af opfattelsen af grænser, grænseoverskridelser og identitet i den nyeste litteratur og dens globaliserede kulturbetingelser.

**ADJUNKT, PH.D.,
ASBJØRN STEGLICH-PETERSEN, 32 ÅR**

Ansættelsessted: Aarhus Universitet, Institut for filosofi og idehistorie, Afdeling for filosofi

Fagområde: Erkendelsesteori og metafysik

Forskningsprojekt: Kausalitet i kontekst: en filosofisk og empirisk undersøgelse af kontekstbestemte faktorer i vores forståelse af årsagssammenhænge.

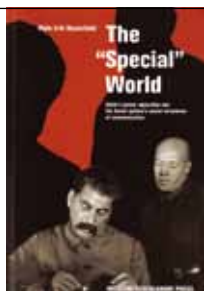
Forskningsrådets begrundelse for tildeling af prisen: Asbjørn Steglich-Petersen har en ph.d.-grad fra Cambridge University. Han har studeret ved Aarhus Universitet og ved Berkeley University i Californien hos blandt andet Donald Davidson og modtaget adskillige internationale stipendier og priser, blandt andet fra Cambridge University og The Bill and Melinda Gates Foundation. Asbjørn Steglich-Petersen har publiceret i flere anerkendte internationale tidsskrifter. Hans forskningsprojekt drejer sig om årsagsbegrebet, som spiller en central rolle i både dagligdags tænkning og i videnskaben, men har vist sig særdeles vanskeligt at analysere. Projektet bygger på en antagelse af, at domme om årsag-virkningsforhold må forstås som kontekst- og interesseafhængige. Det udmærker sig blandt andet ved at omfatte en empirisk undersøgelse af kontekstuelle faktorerers betydning for måden, hvorpå man dømmer om årsag-virkningsforhold.

PUBLIKATIONSOVERSIGT

FKK-støttede publikationer, der er udkommet november 2008 - januar 2009

MORTEN NIELSEN &
ANNE LINE DALSGÅRD (RED.)
PERSON
Tidsskriftet Antropologi nr. 55
Foreningen Stofskifte 2007, 126 sider.

NIELS ERIK ROSENFELDT
THE "SPECIAL" WORLD
Stalin's power apparatus and the Soviet system's secret structures of communication. I-II. Museum Tusulanum Press 2009, 633 + 520 sider.

MADS KROGH &
BIRGITTE STOUGAARD PEDERSEN (RED.)
HIPHOP I SKANDINAVIEN
Aarhus Universitetsforlag 2008,
221 sider.

LISE PAULSEN GALAL,
MONIQUE HOCKE & HANNE VEBER (RED.)
KULTURMØDE
Tidsskriftet Antropologi nr. 56
Foreningen Stofskifte 2007, 253 sider.

ARBEJDERHISTORIE 3
Tidsskrift for historie, kultur og politik,
december 2008. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie 2008, 129 sider.

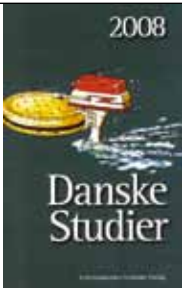
SØREN IVARSSON
CREATING LAOS
The making of a Lao Space between Indochina and Siam, 1860-1945. NIAS Press 2008, 238 sider.

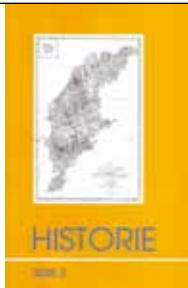
HENRIETTE BUUS,
INDRETNING OG EFTERRETNING
Rockefeller Foundations indflydelse på den danske velfærdsstat 1920-1970. Museum Tusulanums Forlag 2008, 383 sider.

EHAB GALAL & METTE THUNØ (RED.)
GLOBALE MEDIER I VERDENS BRÆNDPUNKTER
Museum Tusulanums Forlag 2009,
169 sider.

MERETE K. JØRGENSEN, HENRIK BLICHER
OG SIMON SKOVGAARD BOECK (UDG.)
DANSKE STUDIER, 2008
Videnskaberne Selskabs Forlag 2008,
225 sider.

TORBEN KJERSGAARD NIELSEN (ANSV.),
MICHAEL BREGNSBO &
NIELS WIUM OLESEN (RED.)
HISTORIE 2008, 2
Jysk Selskab for Historie 2008, 149
sider.

JENS PETER SCHJØDT
INITIATION BETWEEN TWO WORLDS
Structure and Symbolism in Pre-Christian Scandinavian Religion. The University Press of Southern Denmark 2008, 525 sider.

KNUD HOLT NIELSEN
GIV MIG DE RENE OG RANKE
Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie 2008, 487 sider.

KORT NYT

TEMADAG OM FORSKNINGSFRIHED

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation temadag finder sted den 7. maj kl. 12.30 på Dansk Design Center i København. Temaet er forskningsfrihed og oplægs- holdere vil være Graham D. Caie, Jens Erik Kristensen og Hans Fink.

FORÅRSOPSLAG 2009 ER OFFENTLIGGJORT

I foråret kan der blandt andet søges om midler til postdoc.-stipendier, forskernet- værk, videnskabelige konferencer, forskningsophold i udlandet og forberedelse af internationale ansøgninger. Samtidig indkalder Det Frie Forskningsråd ligesom i efteråret ansøgninger til 'Kvindelige forskningsledere'. Hovedansøgningsfristen er den 2. marts.

NYE PENGE TIL EUROPÆISK HUMANISTISK FORSKNING

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation gør opmærksom på lanceringen af en ny pulje af midler til forskning inden for humaniora: 2009 HERA Joint Research Programme (HERA JRP). Programmet uddeler hele 12-16 mio. euro og FKK vil derfor gerne opfordre alle interesserede forskere til at gøre brug af muligheden for at søge de ekstra forskningsmidler.

Midlerne falder inden for to temaer: 'Cultural Dynamics: Inheritance and Identity' og 'Humanities as a Source of Creativity and Innovation'. Formålet med den nye pulje er at lade humanistisk forskning på tværs af landegrænser belyse de sociale, kulturelle og politiske udfordringer, som Europa står over for i dag.

Der kan søges om op til 1 mio. euro pr. projekt, og ansøgergruppen skal inkludere mindst tre forskere fra mindst tre af de 13 deltagende lande: Østrig, Kroatien, Danmark, Estland, Finland, Island, Irland, Luxemburg, Holland, Norge, Slovenien, Sverige og England.

Ansøgninger (outline proposals) indsendes elektronisk via HERA's hjemmeside senest 7. april 2009. Udvalgte projekter vil derefter blive inviteret til at indsende mere detaljerede projektbeskrivelser.

Læs opslaget på HERA's hjemmeside: www.heranet.info.

TO BEVILLINGER

Til de mange bevillinger i sidste nummer af Magasinet Humaniora skal lægges forskningsassistent, ph.d. Peter Lüchau, Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet, der er bevilget 1.482.300 kr. til postdoc.-projektet 'Når kristendommen mister sit greb: Individ og sekularisering i Danmark'

Desuden er cand.mag. Gísli Magnússon bevilget 52.720 kr. til publicering af disputatsen 'Dichtung als Erfahrungsmetaphysik. Esoterische und okkultistische Modernität bei Rainer Maria Rilke'.

RÅDSMEDLEMMER

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

MERETE AHNFELDT-MOLLERUP (f. 1963) er ph.d. og lektor ved Center for Designforskning, Kunstakademiets Arkitektskole. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: merete.ahnfeldt@karch.dk

ANNE MARIE BÜLOW (f. 1949) er ph.d. og professor ved Center for Kommunikation, Copenhagen Business School. Medlem af FKK fra 2004. E-mail: amb.kom@cbs.dk

ANNE LINE DALSGAARD (f. 1960) er ph.d. og lektor ved Afdeling for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet. Medlem af FKK siden 2008.

KIRSTEN DROTNER (f. 1951) er dr.phil. og professor ved Institut for Litteratur, Kultur og Medier, Syddansk Universitet, Odense. Medlem af FKK fra 2003. Formand fra 2005. E-mail: drotner@litcul.sdu.dk

LARS HEM (f. 1945) er Fil.dr. og lektor ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet. Medlem af FKK fra 2004. E-mail: larsh@psy.au.dk

KATRIN HJORT (f. 1951) er mag.art. og cand.mag. og professor ved Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet. Medlem af FKK fra 2007. E-mail katrinh@ifpr.sdu.dk

SØREN HARNOW KLAUSEN (f. 1966) dr.phil. og lektor ved Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet. Medlem af FKK siden 2008.

KURT VILLADS JENSEN (f. 1957) er ph.d. og lektor ved Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: kvj@hist.sdu.dk

SVEND ERIK LARSEN (f. 1946) er dr. phil. og professor ved Institut for Æstetiske Fag, Afdeling for Litteraturhistorie, Aarhus Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: litsel@hum.au.dk

VIGGO MORTENSEN (f. 1942) er dr.theol., professor og leder af Center for Multireligiøse Studier ved Aarhus Universitet. Medlem af FKK siden 2003. E-mail: vm@teo.au.dk

PEDER KAJ PEDERSEN (f. 1948) er lektor ved Institut for Sprog og Kultur, Aalborg Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: pkp@hum.aau.dk

HANNE RUUS (f. 1943) er dr.phil. og professor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: haru@hum.ku.dk

KAREN SKOVGAARD-PETERSEN (f. 1962) er seniorforsker og dr.philos. ved Forskningsafdelingen ved Det kongelige Bibliotek. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: ksp@kb.dk

INGOLF THUESEN (f. 1952) er lektor og institutleder ved Carsten Niebuhr Institutet, Københavns Universitet. Medlem af FKK fra 2005. E-mail: it@hum.ku.dk

ANETTE WARRING (f. 1958) er ph.d. og professor ved Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitetscenter. Medlem af FKK siden 2008.

Sekretariatet for Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation
Fuldmægtige: Jakob Janum Gadmar og Inger Schow
Kontorfuldmægtige: Maibrit Bryde og Karin Løvbo

Medfinansiering eller modfinansiering?

Af Kirsten Drotner

Fra 1. januar i år må Det Frie og Det Strategiske Forskningsråd højst kræve 10% medfinansiering på ansøgninger fra forskere ved statslige forskningsinstitutioner. Den beslutning er en del af den politiske udmøntning af globaliseringsmidlerne til forskning og udvikling fra november sidste år, og den indebærer, at rådene nu stort set skal fuldfinansiere de forskningsprojekter, der modtager støtte. Rådene har ikke fået tilført ekstra midler til at honorere de nye krav.

Beslutningen har vidtrækkende konsekvenser for den frie forskningsudvikling og kvalitetssikring både på kort og langt sigt. På kort sigt indebærer beslutningen, at alle råd må nedlægge eller omdefinere støtteformer. I Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation har vi således måttet ophøre med at yde støtte til centre, der de senere år har været et økonomisk flagskib for rådet, og som har givet danske forskere med internationalt potentiale særlige muligheder for at samles på tværs af institutionelle grænser. Den slags satsninger er helt i tråd med de forskningspolitiske intentioner om at styrke dansk forsknings internationale konkurrencekraft, men den støtteform ligger nu langt uden for rådets økonomiske råderum.

Væk er også støtte til apparatur og teknikker samt til oversættelse og sproglig revision af udgivelser, eftersom disse aktiviteter er en del af forskningsprocesser, som rådet ikke har (næsten) fuldfinansieret. Det samme gælder støtte til disputatser, hvis forskningen bag er finansieret af en statslig forskningsinstitution.

På lang sigt vil den nye regel med stor sandsynlighed betyde, at langt færre projekter kan opnå støtte, hvis rådene da ikke pludselig får langt færre ansøgninger end hidtil. Det giver sig selv, eftersom rådene skal finansiere en

langt større del af de ansøgte forskningsaktiviteter uden at få flere midler til rådighed.

Hvad konsekvensen bliver for udviklingen af dansk humanistisk forskning, kan ingen sige i dag. Hvis universiteterne giver tilsvarende større midler, har lovændringen måske ikke umiddelbart stor betydning for den enkelte forsker. Men for det humanistiske forskersamfund kan ændringen blive fatal. Med mindre de enkelte institutioner vælger at finansiere forskning også uden for deres eget regi, bliver det langt vanskeligere fremover at opnå støtte til at udvikle og udføre forsknings samarbejde på tværs af institutionelle grænser. Den opgave løftes nemlig traditionelt af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation samt private fonde.

Yngre forskere rammes måske hårdest. Fra udlandet ved vi, at jo vanskeligere det er at opnå støtte hos råd og fonde, jo vanskeligere er det for yngre forskere at få bevilling, eftersom mere erfarne kolleger af gode grunde bedre kan dokumentere resultater af deres tidligere forskning.

Finanslovsparterierne har med lovændringen lyttet til universiteternes berettigede påpegnings af, at deres strategiske muligheder stækkes af eksterne bevillingers store krav om medfinansiering og indlejring. Disse krav kommer især fra Grundforskningsfonden og Højteknologifonden. De krav kan kun ændres ved en lovændring af disse råds funktion, hvilket ikke kunne nås, inden Finansloven blev vedtaget.

De nye regler løser ikke de problemer, de skulle, men skaber til gengæld nye problemer for Det Strategiske og Det Frie Forskningsråds ansøgere. Det er vist, hvad man kalder at rette bager for smed.